Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1990 чыл март 17 суббота № 63 (14263)

1925 чылда үндезилеттинген

Өртээ 3 коп.

ССРЭ-ниң Президентизи М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ССРЭ-ниң улус депутаттарының ээлчег чок үшкү Съездизинге чугаазы

Хүндүлүг эштер депутаттар!

Мени ССРЭ-ниң бирги Президентизинге соңгааш, меңээ көргүскен бүзүрелиңер дээш ханызы-биле өөрүп четтиргенимни илергейледим.

Бо албан-хүлээлгени күрүнеге берге үе-чадада хүлээп ап турарымны билип тур мен. Бистиң Ада-чуртувустуң келир үезинге бүзүреп турарымдан, а ол ышкаш эде тургустунуушкун мээң амыдыралымның уткахоойлузу апарганындан Президентиге соңгудар чөпшээрелимни берген мен.

Менден негелде улам улгатканын билип тур мен, мен ону мээң кандидатурамны чугаалажып көрүп турар үеде депутаттарның саналдарын дыңнап ора база катап чидин-биле билдим. Чоннуң мурнунга бодумнуң хүлээлгемни күүседиринден ойталавадым.

Мээң бодап турарымны өзугаар алырга, эде тургустунуушкун политиказы дээрге бистиң чуртувус ышкаш ындыг чуртка шынар талазы-биле чаа байдалче, авторитар-бюрократтыг системадан гуманныг демократтыг социалистиг ниитилелче шилчириниң кара чаңгыс болдунуп болур тайбың оруу-дур.

Кылган ажылдарны үнелеп көөрүң, келир үеде боттандырар программамны канчаар бодап турарымны менден, Президентиден, улус манап турар болгай.

Эде тургустунуушкунуң кол чаалап алышкыны — демократия болгаш ажыкчарлыг чорук, бо дээрге моон соңгаар чаартылгаларның бүгү чорудуушкунунга шиитпирлиг ужур-дузалыг бооп турар. Амгы үеде берге бооп, социал-экономиктиг талада хөй бергелер болгаш айтырыглар тургустунуп турза-даа, мында кижиниң эрге-ажыктарынга дүүшкен стратегтиг эргилде көстүп келген. Политиктиг чаартылгаларның баштайгы боттуг түңнелдери көстүп орарын эскерип турар бис. Өзулуг улусчу эрге-чагырганың системазы тургустунуп, эрге-хоойлуг күрүнеңиң үндезиннери хевирлеттинип турар. Унитарлыг күрүнеден долу амыдыралдыг федерацияже амыдыралчы чугула шилчиншкинниң берге үезин эгелээн.

Бодувустуң чуртувуска эде тургустунуушкунну чаа угаап бодаашкынга үндезилеп калбартпышаан, бис даштыкы политиктиг чаа политиканы ажылдап кылган бис. Бо чорук амгы үедеги делегейге Совет Эвилелиниң ролюнуң дугайында бодалды өскерткен. Кол-ла чүве болза, бо түүлдү делегей бүгү-ниити халаптың кыдыынга келген турда, чедип алганы болур. Болуушкуннарның озалдыг оруун дуглаан, делегей харылзааларын экижидери эгелээн.

Биригээр чугаалаарга, эштер, чугаа болза төөгүлүг хемчээлдиг эргилде дугайында бооп турар. Шуптувус ону билген турар ужурлуг бис, оон башка эде тургустунуушкуннуң эдеринчизи болуп турар чамдыкта харын аарышкылыг хөй-хөй болуушкуннарны шын билип алыры берге болгай.

Бо хире күштүг өскерилгелер бооп турда, аңаа кадрларның, хөй-ниити медереліниң белеткели четпээнинден кылза чогуур түүлдерге четтикпейн турганывысты дорту-биле чугаалаар хөрек. Чернобыль, Армения, бойдустуң өске-даа халаптары, делегей рыногунга биске хамаарыштыр таарымча чок байдалдар багай салдарны чедирген. Инвестиция политиказынга, алкоголизмге удур кампания чорударда болдурган частырыглар эвээш эвес когаралды чедирген. Кемниг салдынчак чоруктуң уржуунда кайгамчык улуг чидириглерге, кижилериниң өлүп-чидериңге таварышкан бис, ол чорук национал-дар аразының чөрүлдээлерин өөскүдеринге чедирген.

Инерция, он-он чылдарда дазылданып өскен догма үзел-бодалдары, турнугуушкун чаңчылдары, чүве тоовас чоруктар, үстүүртен айтыышкын манап амыдыраар чоруктар биске шаптыктап турган. Бо түүлдер бөгүн безин бооп турар. Экономикада болгаш социал талада бергелер, өске-даа чидиг айтырыглар бар-даа бол, эң-не кол чүве болза, угаап-медерелдиң шаптыланып, чүве тоовас апарганы деп чугаалап боор мен.

Эде тургустунуушкунга удур күштерниң саададыкчы салдарының дугайында айтырыгны чугаалавайн барып болбас мен. Оларның хөделиишкиннери немелде бергедээшкиннерни тургузуп, бистиң ниитилеливисти чаартыры дээш шынчы чүткүп турар бүгү кижилериниң сырый каттыжыышкынын болгаш быжыг турштуг чоруун негеп турар. Байдалдың чидиг бооп турарын, айтырыгларның нарын болгаш чаңгыс аай эвес бооп турарын, ниитилелдиң дүвүреп турарын билип тур мен, ынчалза-даа үндарап-кудараар үндезиннер чок, политиканы солуурунуң барымдаазы чок.

Харын, эде тургустунуушкун политиказын улам күштелдириниң чугулазы илдең-дир. Чогум-на харын Президентиниң бүрүн эргелерин чүнүң-даа мурнунда бо сорулгаларга ажыглаар мен. Эде тургустунуушкунуң бүгү чорудуушкуннарын демократтыг үндезинге, шынап-ла, шиитпирлин-биле бурунгаарладырына бо бүрүн эргелерни ажыглаарымны онзалап демдеглеп тур мен.

Бо дугайын чүге чугаалап тур сен дээрге, Съездиге чедир-даа база маңаа, Съездиниң бодунга-даа Президентини тургузары эрге-чагырганы шуут эжелеп алганы ол эвес бе деп чигзиниишкинни үргүлүү чугаалап турган болгай. Ындыг чигзиниишкиннерде үндезин чок. Оон магадылалы — Конституцияның боду, оон камгалалында боттуг эргелерлиг күрүне эрге-чагыргазының дээди төлөөлерлиг органы —улус депутаттарының Съездизи болгаш Дээди Совет туруп турар. Оон магадылалы — чаңгыс кижиниң эрге-чагыргазының талазынче хөгжүүрүн болдурбас шыңгыы, ханы бодаан хемчеглер-дир. Оон магадылалы — бисте боттуг түүл апарган ажыкчарлыг чорук, политиктиг плюрализм-дир.

Социал болгаш экономиктиг талада дүшкүүрлүг чоруктарны эвээжедир талазы-биле комплекстиг хемчеглерни чорударын бирги өөлчегниң сорулгалары кылдыр санап турар мен.

Чогуур хемчеглерни болгаш өске-даа түүлдерни хүлээп алырынга «шиитпирлиг эвес», «оожум», «озалдап турарының» дугайында хөй чугааларны ам дыңнап турар бис. Ында шын түүлдер бар. Оон-биле кады бис эргежок чугула белеткел үе-чадазын чурттап эрткенивисти чугаалаксап тур мен. Бир эвес бис ажыл-агый практиказынга бот-орулга-чарылга, аренда болгаш керээ, кооперативтерни ажыглап эгелээш, организас-эргелел структуразын өскертири болгаш өске-даа хөй аргаларны ажыглаарынга келбээн болзувусса, бар айтырыгларны билип алырының амгы деңнелинче, экономиктиг реформаның амгы деңнелинче үнүп шыдавас ийик бис. Дээди Советтиң хүлээп апканы азы ам хүлээп алыр деп турары үндезин хоойлуларны хүлээп ап шыдавас турган ийик бис.

Ниитилел бо бүгү түүлдерни эртер ужурлуг турган. Ындыг улуг чаартылгаларга бис белен эвес турган бис, ам-даа болза, долу белен эвес бис. Ынчангаш белеткел үе-чадазы чайлаш чок эртер оруувус турган. Авторитар-бюрократтыг системаны ниитизи-биле узуткавас болза, экономиканы ханызы-биле эде тургузары болдунмас турган. Шынап-ла, үндезинниг, экономиктиг чаартылгаларның эрге-хоойлу үндезиннери биске турбаан.

Ам, кажан ындыг үндезиннер бар апарганда, ажылагыйны чорударының эрги болгаш чаа хевирлери — командылап-дужаар болгаш экономиктиг хевирлерни чилиг, чөрүшкек аргабиле бот-бодун кошкадып турар апарганда оларны ажыл эртер арга тургустунган. Оон түңнелинде оларның кайызының-даа дээштиг чоруу кошкаар, хереглел рыногунуң, акша саарылгазының, сан-хөөнүң баланс чок чоруу күштелир, экономиктиг өзүлдениң темпизи болгаш шынары кудулаар. Экономиктиг реформаны дүргедедириниң эргежок чугула апарган чылдагаанын чазактың программазын күүседип турарында дүвүренчиг байдалдар-биле база холбашкан.

Чогум-на харын эргилде херек, оон башка багай талалар улам дүрген өзер. Ынчангаш экономиктиг реформаны күштелдирерин чорудар талазы-биле шиитпирлиг хөделиишкиннер биске херек деп санап тур мен. Чүүн-даа мурнунда, өнчү, чер, аренда дугайында хоойлуларда, бо пакеттиң өске-даа хоойлуждулга актыларында айытканы кайгамчык улуг тургузукчу күүнү херек кырында ажыдар херек, оларны хүлээп алыры доостурунуң кырында келген болгай. Бо хоойлуларны боттандырарын Президентиниң кол сорулгазы кылдыр көрүп турар мен.

Хоойлулар боттары-ла ажылдай бербес болгай, бир эвес бис экономиктиг чогуур байдалды тургуспас болзувусса, кижилериниң инициативазы болгаш тывынгыр чоруу өзүп каар. Бис долу хайныышкынныг иштики рынокту тургузар дээш боттуу-биле ажылдаар ужурлуг бис. Бо дээрге экономиктиг нарын, политиктиг болгаш психологтуг айтырыг-дыр. Чаңгыс туткаш, ону шиитпирлеп шыдавас, ынчалза-даа бөгүн чайгылыш чок хөделир херек, кандыг-даа коргуушкуннардан болгаш сестиишкиннерден чайлаар херек.

Өртектер доктаадырының, хандырылганың болгаш саарылганың системаларынга реформалар, күрүне чагыгларын тургузарының практиказынга өскерилгелер, бараннар, а алызында барын фонд биржаларынга реформалар кылбайн чыткаш, моон чайлаары берге. Кедээ ажыл-агый продукциязының артыкшылын хостуг садыглаарын барымдаалап, кедээ ажылагый продукциязының кол хевирлеринге натура үидүрүүнче шилчириг улуг базым болур.

Экономикага монополия тургуспазынче угланган хоойлуларны болгаш шиитпирлерни соңгаарладыышкын чокка хүлээп алыр херек.

Амыдыралчы аргалыг рынок үезинде күрүне экономиктиг чорудуушкуннарга салдар чедирео идегелдиг аргаларлыг болур. Маңаа бирги ээлчегде, бүдүрүлгелерниң арыг орулгазынга база чурттакчы чоннуң орулгаларынга үндүрүг онаарының чогумчалыг системазы, саң-хөө контролю, ССРЭ-ниң Күрбанкызының бүгү саарылга төлевирлерин чаңгыс аай кылдыр таарыштырып башкарары, экономиктиг коньюктурага дүгжүп турар доктааткан хуулуг, идепкейлиг чээли политиказы хамааржыр.

Ынчаарга эң-не чугула чүве чүл дээрге күрүне бюджединиң чедишпезин ажыл эртери-биле эн чоокку үеде күрүне чарыгдалларын дыка кызырары, инфляция чорудулгаларынга удур хемчеглерни алыры болур. Оон-биле кады бүгү чонга, бирги ээлчегде, чурттакчы чоннуң эвээш шалыныг база чединмес байдалдыг кезектеринге идегелдиг социал магадылалдарны, өртектер өзүлдезиби-биле холбаштыр орулгаларга ону дуглаар немелде төлевирлерни кииришкиннерни социал камгалалдың хөй талалыг хемчеглерин ажылдап кылыры чугула.

Аграр адырның депутаттары, оларның төлөөлери турары көдээниң ажыл-ишчилери Президент кижиге, меңээ, совет тараачын ангының амыдыралының бүгү айтырыглары, аъш-чем айтырыы бирги чергелиг күштүг айтырыглар болур деп чүвени билген турар ужурлуг.

Бо бүгү хемчеглериң херек кырында боттаныры дээш харысалганың үүргези колдуунда чазакка онаажыр деп чүве билдингир болгай. Оон-биле чергелештир кол өзек айтырыглар талазы-биле Президентиниң сорулгаларны, хуусааларны, харылаар кижилерин тодаргай тургускан чарлыктарын хүлээп алыры негеттинер апаар.

Чүвени кандыг-даа ажыткажыт чогу-биле чугаалаар херек: улуг хемчээлдиг хемчеглерни боттандырары ниитилелди чаа байдалдарга таварыштырар, баштайгы үезинде аарышкылыг түүлдерби-биле капсырлажып, чамдык кижилерниң, бөлүктерниң эрге-ажыктарынга хамааржы бээри магатчок. Ынчангаш бүгү өзек айтырыгларның талазы-биле ниитилелге бот-боттарын билчири, чөпшээрежилгени өөдип алыры чугула.

Эштер! Эде тургустунуушкуннуң салым-хуузу бистиң федерациявысты таарыштыр тургузарын канчалдыр чедип алыр болдур бис. Оортан дыка улуг чергелиг хамаарылгалыг болур. Президент апарган бо үемде бодумнуң чурттуң бүдүн-бүрүн болурунга чүткүлүмнү база катап илергейлеп тур мен. Оон-биле чергелештир Президент эрге-чагырганың онзагай сагыш салыр түүлү болза, эвилелдешкен республикаларның бот-догуннаашкынын, оларның экономиктиг база политиктиг бот-тускайлаң чоруун быжыглаарының талазы-биле хемчеглерни алыры, автономнуг республикаларның база өске-даа национал-девискээр тургузуглардың эргелерин бедидери болур ужурлуг.

Бо айтырыглар талазы-биле маңаа үнүп турган чугааларга каттыжышаан, бистиң федерациявыстың, улус бүрүзүнүң хогжүдезиниң негелделеринге дүгжүп турар чаа эвилел керээни соңгаарладыышкын чокка ажыллап кылыры чугула деп санап турар мен. Аңаа федеративтиг харылзаалардың республика бүрүзүнүң байдалдарының база аргаларының онзагай талаларын барымдаалап турган, боттускайлаң, аңгы-аңгы болуун коору чугула.

Республикаларның боттогуннаарын база Конституцияда көрдүгени ышкаш, оларның шуут тускайланып үнериңе чедир бот-башкарып эргезин бадыткаар сорулга-биле эвилелден үнериниң механизмин чоокку үеде Дээди Советке чугаалажып көөру база хоойлу-биле тодарадыры чугула. Бо бүгү айтырыларны Президент болгаш Федерация чөвүлели Дээди Совет-биле кады ажылдап турган, сайгарып шиитпирлээр апаар.

Националдар аразында чөрүлдээлериниң салдарыбиле тургустунуп келген аарышкылыг айтырыларны, бирги ээлчегде, десненнериң айтырыын шиитпирлээри-биле онча эң шалыпкын хемчеглерни алыры эргежок чугула. Бо талазы-биле чогуур эвилелдешкен республикаларның чазактарынын, а эргежок чугула апарган таварылгаларда эвилел чазаның-даа шиитпирлери хүлээп алдынган турар ужурлуг.

Ниитизи-биле бөгүн бистер айтырыгны мынчаар салып болур эргелиг бис. Эвилелдешкен республикалар боттарының хамаарышпас чоруун быжыглавышаан база калбак бот-тускайлаң чоруктуң чедип албышаан, бистиң совет болгаш делегей нормаларына дүүштүр болуунуң девискээринге бүгү националдың кижилериниң хамаатты бүрүн эргелерин хандырары дээш долу харылсалганы бодунга алыр ужурлуг-даа. Политиктиг-даа, юридиктиг-даа, материалдыг-даа харылсалганы аан.

Сөөлгү үеде национализм, шовинизм, харын-даа расизм лозуңнарны тарадырының айылы тургустуна берген. Конституцияның, чурттуң хоойлуларының бүгү күжүн ажыглап турган, оон-биле хайыра чок демисежир херек.

Мээң бодап турарым-биле алырга. Президентиниң мурнунда турун турар политик-

(Төнчүзү 2-ги арында).

МОСКВА. 1990 ЧЫЛДЫҢ МАРТ 15. Михаил Сергеевич Горбачев ССРЭ-ниң бирги Президентизи кылдыр соңгуткан. Ол дугайын ССРЭ-ниң улус депутаттарының ээлчег чок үшкү Съездизинге март 15-те эртен чарлаан.

ЧУРУКТА: М. С. Горбачев даңгырак хүлээп ап турар үезинде.

СЭТА-ның фотохрониказы (чурукту фототелеграф дамчыштыр хүлээп алган).

ССРЭ-ниң улус депутаттарының ээлчег чок үшкү Съездизинде

ССРЭ-ниң улус депутаттарының ээлчег чок үшкү Съездизиниң март 15-те эртенги хуралын **А. И. Лукьянов** даргалаан.

Часпар сөөлүнде **М. С. Горбачев** Съездиге чүве чугаалаан: ССРЭ-ниң Президентизинге соңгукканым-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Даргазы болур мээң хүлээлгелерим доозулган-дыр. Ону барымдаалаш, Дээди Советтиң Даргазының дугайында айтырыгны шиитпирлээри негеттинип келген.

Съездиге чугаалажып көөр кылдыр ол айтырыгны база киирген.

ССРЭ-ниң Президентизинге соңгукканы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Даргазының эрге-хүлээлгелеринден М. С. Горбачевтуң халашканының дугайында, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Даргазының бирги оралакчызы албан-дужаал дүшкен болганда, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Даргазының бирги оралакчызының албан-дужаалынга А. И. Лукьяновтуң эрге-хүлээлгелерин соксаан дугайында, Президент албан-дужаалга соңгукканы-биле холбаштыр ССРЭ-ниң улус депутадының эрге-хүлээлгелерин М. С. Горбачевтуң соксатканының дугайында доктаалды Съезд хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Даргазының албан-дужаалынга чамдык депутаттар боттарының кандидатураларын соксаткан сөөлүнде чажыт балылаашкынның бюллетенинге дараазында кандидатураларны тодаргай чугаалажып көрген соонда киирген (алфавит өзугаар): Е. П. Велиханов, А. И. Казанник, К. Д. Лубенченко, А. И. Лукьянов, С. М. Рябченко, А. А. Собчак, Н. В. Федоров, Г. И. Фильшин.

Съездиниң кежээки хуралын депутат **В. И. Воротников** даргалаан. ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Даргазының соңгулдазын эрттиреринің чурумун санажылга комиссиязының даргазы **Ю. А. Осипьян** чарлап дыңнаткан.

Оон дараазында бадылаашкын болган.

Литва ССР-ниң Дээди Совединиң хүлээп алган шиитпирлери-биле холбаштыр Съездиниң доктаал төлевилелин Съездиниң президиуму, Дээди Советтиң палаталарының даргалары ССРЭ-ниң чаза-биле кады даалгага дүүштүр белеткээнин депутаттар хуралга база катап чыглып келирге дыңнаткан.

Националдар Совединиң Даргазы **Р. Н. Нишанов** доктаал төлевилелин номчаан болгаш депутаттарның айтырыгларынга харыылаан.

Депутат **Ю. И. Гниненко** ук айтырыгны чугаалажып көөрүн эгелээн болгаш тоогүнүң ийиги болуушкунунга бөгүн киржип турар-дыр бис деп чугаалаан. Эвилел амгы үеде эртип болбас ужурлуг ыдыгда чедип келген. Оожургап алгаш база катап хандыр бодап көөр, бүгү чоннуң, Литвада чурттап турар кижи бүрүзүнүң күзелсоруун барымдаалап турган чүгле ынчаарда чогуур шиитпирни хүлээп алыр херек. Изиглениишкин-биле ону кылып черле болбас, Съездиниң доктаал төлевилелин деткиринче депутаттарны оратор кыйгырган.

Литваның ССРЭ-ден үнери хамыктын мурнунда эрге-чагырганга чүткээн политиктиг өжээтен кижилерге ажыктыг болур, литва улуска кандыг-даа ажыы чок деп, депутат **В. П. Иванов** санап турар. Ынчаарга ССРЭ-ниң составындан Литваны үндүрер дээн хөделиишкин чүгле политиктиг мугулай чорук эвес, харын литва улуска, ССРЭ-ниң улустарынга совет Литваның ам дириг болгаш мөчээн камгалакчыларынга хамаарыштыр өскерликчи чорук-тур. Ол дээрге эде тургустунуушкунга, политиктиг болгаш экономиктиг реформаларга, күрүненің камгаланыр аргазынга, чүс-чүс муң кижилериң салым-чолунга согуушкун-дур.

Литваның бодунуң далашбиле чамдык хөделиишкиннери-даа, Литва дугайында шиитпирни хүлээп алырда далажыр чорук сарыылдыг шиитпирни хүлээп алырының аргазын чүгле бергедедип, нарыыдадыр апаар деп, депутат **М. Л. Бронштейн** санап турар. Эвилелдиң чаа керээзин ажылдап кылырда, федеративтиг харылзааларны шын сайгарып көөрү чугула болур дугайында ССРЭ-ниң баштайгы Президентизинин чугаалаан сестерин оратор сагындырган. Айтырыгны шак ынчаар көөр чорук чогумчалыг шиитпирлерни тывар, хүлээп алыр арганы бээр.

Бо айтырыгны Дээди Совединиң Национал дар Совединге дамчыдып бээри, чүгле оон сөөлүнде бүгү-ниитиниң чугаалажып көрүүшкүнүнге киирери түүлдүг болур деп, депутат **Т. П. Буачидзе** демдеглээн.

Литвада байдал-биле холбаштыр чугаалажып көрүүшкүнге киришкен чамдык ораторлар ол республикада чүү болганын, мурнунда кандыг шиитпирлерниң хүлээп алдынганын тодаргай билбейн турарын депутат **А. К. Орлов** демдеглевишаан, М. С. Горбачевтуң болгаш өске-даа эштериң Литвага чоокта чаа барын чораанын сагындырган. Ынчангаш Литваның Дээди Совединиң шиитпиринге чогуур үнелел харыызын бербишаан, ССРЭ-ниң улус депутаттарының үшкү Съездизинің медеглелин хүлээп алыры эргежок чугула деп, ол санап турар.

Мурнунда санал берген ораторлар-биле депутат **А. Н. Медведев** маргышпышаан, ССРЭ-ниң танк шериглери 1940 чылдың июнь 15-те кандыг-даа референдум чокка Литваның девискээринче шургүп кирген турган деп чугаалаан. Саналдаттынып кирген медеглелди хүлээп алыр мурнунда бүгү-ле түүлдерни бодамчалыг ылавылап көөрүнче Съездиниң киржикчилерин ол кыйтырган. Республикада байдал ам дээрезинде контрольда турар деп, радио-хемчээкчи техниказының Кагнаста эртемшинчилел институдунуң сектор начальниги балыткаан. А бир эвес мындыг хевирлиг медеглелди хүлээп алыр болза, ол чорук айыылдыг кыптыгыышкынларга чедирип болур деп, оратор санап турар.

Белоруссия болгаш Литва хөй чүс чылдарда ниитилешкек төөгүлүг болуп келген деп, депутат **В. М. Семенов** онзалап демдеглээн. Белорус ССР-ниң чамдык девискээрлерин 1940 чылдың ноябрьда Совет Литва Республикага дамчыдып бергенин ол сагындырган. Кажан Литва керээлерни боду чаасканы күш чок болдура берген байдалдарда, БССР моон мурнунда Литвага дамчыдып берген девискээрлерин бодунга дедир эгидерин негээр ужурга таваржыр апаар.

Литваның девискээринде чурттап турар поляктарның дугайында уттуп болбазынче Дээди Советти депутат **И. С. Тихонович** кыйгырган. Вильнюс крайда чурттап турар поляктар Литва Республиканың составынга польша автономнуг округту тургузар бодалдыг. Кижилериниң национал ындан хамаарылга чокка оларның боттарының база дылдарының бүрүн ден эргелин аңаа хандыртынган болур. Кандыг-бир чоннуң салым-чолун Москва-даа, харын чоннуң өмүнээзинден кылдыр хөделип турар чүлчурукчулар болуу шиитпирлевес-ле болгай. Референдум чокка бо таварылгада ук айтырыгны шиитпирлээри болдунмас деп, депутат санап турар.

Шиитпирни чогум-на амгы бо Съездиниң хүлээп алырын Прибалтикада турган байдал негеп турар-дыр, ынчангаш мырыңай чаа соңгуттурган Президентиниң артынга чаштынарга кайын болур деп, депутат **Н. С. Петрушенко** чугаалаан. Байдалды оратор хандыр бодап көргеш, мындыг түңнелди кылган: ада-иезин улуг болгаш чугула херекти кылып, чай чок болу бээрге, оларның улуг өг-бүледе бичии уруглары тенектенип эгелээни-биле Литвада болуушкуннарны ол дөмейлээн.

Кижилер, оваарныр, боданыр көрээли! — депутаттарга ындыг кыйгырыг-биле бодунуң чугаазын депутат **А. А. Щелканов** эгелээн. Ынчаарга чугаалажып көрүп турар айтырыгның алыс утказы бичии назылыгларның чажында тенектениишкини эвес болуп турары хомуданчыг-дыр, бо айтырыгга улуг, биче деп чүве турбас ужурлуг. Чурттуң салым-чолунга хамаарышкан принципиалдыг чаа болуушкунунуң дугайында чугаа болуп турар. Ол айтырыгны ам шиитпирлээр болза, ону хоойлуга дүүштүр кылыр херек. Төлевиделди эде кылырын негээн доктаал эдилгезин ол хүлээвээн.

ССРЭ Конституциязын шагда-ла хажыдып эгелээн ол каржы үрээшкиннерни амгы үеде Прибалтикада болдуруп турар-дыр деп, депутат **В. И. Яровой** онзалап демдеглээн. Ук үрээшкиннерни бурыы шаңнан документиниң чүгле ам чаа көстүп келгени хомуданчыг-дыр. Байдал ол хире ыарын болганда, ук документини ам хүлээп алыры черле эргежок чугула. Чижээ, Таллинн хоорайга чурттаары безин ам айыылдыг апарган. Мындыг фактыны депутат айыткан: телефон дамчыштыр аңаа үргүлүү кыжанып турар, оон квартиразының эжиинге кылымал бомбаны чоокта чаа салып каан болган.

Бистиң чуртувуска ам «хөй» деп сөсту үш болукке: хөй девискээрге, хөй корум-чурум чок чоруктарга, хөй изиглениишкиннерге ам хамаарыштырып болур-дур деп, депутат **Г. Л. Курдомов** чугаалаан. Корум-чурум чок чоруктар болгаш изиглениишкиннер хөй болган тудум-на, девискээр эвээжээр ы"дыг угланыышкын тыптып турар-дыр. Ындыг угланыышкынны хандыр бодап көөрүнче оратор кыйгырган болгаш Литва ССР-ниң Дээди Совединиң иттириглиг негелделерин бурыы шаңнан документини хүлээп алырын саналдаан.

Литва улуска кыйгырыг ышкаш, ындыг харылсалгалыг документини хүлээп алырда, кайы-даа талалар хөй түүлдерни тодаргайлаар, хандыр бодап көөр ужурлуг бис деп, депутат **В. М. Фалин** чугаалаан. Угланыышкынны изиглениишкиннинг эвес, а эң-не чогумчалыг эдикчи документ хүлээп алдынган турар дугайында саналды ол ниитизи-биле деткээн.

Бо айтырыгны эң-не бодамчалыг шиитпирлээринче депутаттар **Р. А. Медведев, Р. А. Быков** олар Съездиниң киржикчилерин кыйгырган.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы, ССРЭ-ниң Күрплан даргазы **Ю. Д. Маслюков** оон дараазында санал бергеш, ССРЭ-ниң составындан Литваның үнериниң экономиктиг үржүктарын тодаргай айыткан. Ол базымдан когаралдын ниити түңү 18 миллиард хире рубль болур болгаш Литваның ийи чыл дургузунда национал орулгазының түңүнге барык деңнежир деп, ол айыткан.

Прибалтикада орус дылга чугаалажыр улустарны эргелерин кызыл турарының фактыларын депутат **Е. В. Коган** бодунуң саналынга

(Төнчүзү 2-ги арында).

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Даргазының дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң улус депутаттарының Съездизиниң ДОКТААЛЫ

ССРЭ-ниң улус депутаттарының Съездизинден **доктаадыры болза:**

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Даргазынга эш Анатолий Иванович ЛУКЬЯНОВТУ соңгуур.

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ чугаазы

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

тиг реформаның өске айтырыгларындан, бирги эәлчегде, улусчу бот-башкартынылганың долу эргелиг эрге-ла гырга органнары болур Советтериң бүгү чаартынган структуразын дүрген тургузарына салдар чедирер сорулга туруп турар.

Чаа республика болгаш чер-чер Советтери Чер болгаш Өнчү-дугайында хоойлуларның ачызында ам эргежок чугула эргелерни болгаш аргаларны чедип алганнар; тус черниң бот-башкартынылгазының болгаш тус чер ажыл-агыйының дугайында Хоойлу база хүлээп алдынган турар ужурлуг. Партия организацияларының талазынлан Советтерге хамаарыштыр харагалзакчы болуп келгени оон-биле кады шуут чок болур, тодаргай күрүне болгаш ажылагый айтырыгларын шиитпирлээрине сөөлгүзүүнү бола холгаарлай бээри база соксаар. Шак мындыг бай-далдарга Советтер бодунуң чаа ролюн шингээдип алгаш, долу күш-биле ажылдай бээри онза чугула. Оон башка эрге-чагыргага айымылдыг турнугуушкун тыптып келир.

Ол ышкаш дараазында чүүлдү демдеглеп каарын эргежок чугула кылдыр санап тур мен: бодунуң эрге-хүлээлгелерин күүседип тура, чүрттүң Президентизиниң даянып болуру механизм чогум-на ынчан Советтериң чаа системазын тургусканының түпнелинде көстүп ээп болур. Күрүне эрге-чагырганының болгаш эргелеп башкарылганың органнарының системазында Президентиниң ролюн бодумга ниитизи-биле канчаар көрүп турар мен?

Хамыктың мурнунда, оон чугула сорулгазы — эде тургустунуушкунуң дедир эглиш дивезинге магадылалды тургузары, эрге-хоойлулуг күрүнени, бот-башкартынылгалыг социалистиг ниитилелди тургузарынче ажылхеректи шыгыы болгаш чайгылыш чок чорудары.

Эрге-чагырганы ангылап, хуваап алырының принциптери эрге-хүлээлгелерни тодаргай кызыгаарлаарын баш удур көрүп турар, ынчалзажок ол харын-даа оларның бир демиг хөделириниң эргежок чугулазын база аргаларын кызамдай бербес ужурлуг. Совет күрүнениң баштыңының болгаш оон чанында тургустунуп турар Президент чөвүлелиниң кол сорулгаларының бирээзин ында кылдыр көрүп турар мен. Иштики болгаш даштыны политиканың кол-кол айтырыгларының талазы-биле сүмелерни ажылдап кылыр болгаш эргежок чугула апаративтиг шиитпирлерни саналдаар күрүне болгаш ниитилел хөгжүлдезиниң кол-кол адырларында ажылдап турар сураглыг политиктиг ажылдакчыларның, специалистерниң коллективи кылдыр бо орган ынчаар билдинип турар.

Мээн билип турарым-биле алырга, Президент болуп Президент кылдыр көөр кандыг-ла-бир аңгы болуктүн болгаш политиктиг угланышкынның төлээлекчизи кылдыр эвес, а харындаа бүгү чоннуң бүзүреттирген кижини кылдыр хөделир дээрзин база демдеглекеп тур мен.

Ол дээрге бодунуң хуудаполитиктиг бүзүреллериннен ойталап каштар ужурлуг дээни ол эвес-тир, ол дээрге ниитилелде бар үзел-бодалдарның болгаш хоойлуларның болгаш эргеаар эрге-ажыктарның бүгү хемчээлин эн-не боттуу-биле болгаш чөптүү-биле өөренип көөрүнге беленин кергузүп түрар. Чүрттүн болгаш чоннуң чаагай чоруун чүдендаа артык бедии-биле үнелевишаан, даңгыраккa дүүштүр хөделир.

Моон-биле чергелештир маная-даа, Съездиге-даа изиг-изиг, чамдыкта чидиг дискуссияларның чылдагааны болу берген айтырыгга долу харыны бээр херек. Президентиниң болгаш СЭКП ТК-ның Чингине секретарының эрге-хүлээлгелерин дакпырлаарының дугайында айтырыгны чугаалап турарым бо. Шак ындыг дакпырлаашкын бөгүн болгаш чоокку келир үеде-даа эде тургустунуушкунуң эрге-ажыктарынга дүгжүр дээрзин санап турар депутаттарның бодалдарын чүүлдүгүнүп тур мен.

Улус депутаттарының амгы Съездизи ССРЭ Конституциязының 6 болгаш 7 чүүлдеринге өскерилгелерни киирбишаан, бистиң ниитилевистиң демократтыг хөгжүлдезинге чаа үе-чаданы ажыдып турар.

СЭКП моон соңгаар политиктиг өске организацияларбиле деп байдалдыг ажылдаар, соңгуларга киржир, эвилелдешкен болгаш республикалар чазактарын, чер-черге эрге-чагырга органнарын тургузар эргени демократтыг аргалар-биле чедип алыр.

Ол талазы-биле Президентиниң болгаш оон чанында тургустунар органнарның эң кол ажыл-чорудулгазының бирээзи, мээн бодап турарым-биле, ниитилел шимчээшкининиң политиктиг агымнарын катыштырар. Президент эрге-чагырганың демократизми дээрге янзы-бүрү угланышкынныг ниитилел бодалының төлээлери-биле. Президентиниң кайы-бир эгелээшкиннери болгаш программаларын ажылдап кылырынга оларның киржири-биле харылзажылга болгаш кады ажылдажылга болур дээрзинге бүзүреллиг мен.

Бирги эәлчегде, ол ССРЭ-ниң улус депутаттарынга хамааржыр чадавас. Мээн бодап турарым-биле, Президент чөвүлелиниң составынга Съезд-биле, Дээди Совет-биле, хөй-ниити организациялары-биле болгаш каттыжышкыннар-биле, чогаадыкчы эвилелдер-биле, эртем болгаш культура албан-черлери-биле, улуг болгаш харылзаалыг рольдуг массалыг информация чепсектери-биле харылзааны боттандырар тускай кижилер турза эки ышкаш.

Адак сөөлүнде, Президент хөй-ниитиниң доктаамал бижиг корум-чурумун хамаатыларның болгаш күрүнениң айыл чок чоруунуң магадылалы болган турар ужурлуг. Шиитпирлекчи болгаш күүсекчи эрге-чагырганың суларгаА сандаргай болуруп ажып эртериниң эргежок чугулазын бис шупту ам билип турар бис. Ол дээрге, шыны-биле чугаалаарга, Президент эрге-дужаалды тургузарын соңгаарлатпазының бир чылдагааны болган.

Байдалдың деңгиүүрүнүн өскерилгениниң айылы-биле ниитилелде дувурээзин болуп турар. Күш дөгеп, бодун тутпуп шыдавазын көргүзүп, национал аңгылаашкының үнүрүп, күрүне болгаш хөй-ниити органнарын ультимативтиг негелдеп-биле ыйыдып турган, бодунуң сорулгазын чедип алыр дээн кордаашкынар дугайын ынча деп турарым ол.

Чамдык бөлүглежиишкиннер болгаш ажылдакчылар боттарының үзел-бодалын коргудуушкуннар, хамааты дайының айылы-биле, эргилде, национал айылы-халап-биле болгаш оон-даа өске чүүлдер-биле котпактап турган чедип алырын бодап турары көзүлдүр-ле илдеп. Ынчалза-даа чурттүн политиказынга ыйыышкының ындыг аргазын ниитилел бүрүү-биле хүлээп көрбес-даа, эде тургустунуушкуннуң сорулгаларынга үндезини-биле чөрүшкек, бистиң ам-даа быжыктаан аныяк демократиявыска айылдыг ол аргаларны ойтур шаап турар. Чорудулгаларның ындыг хөгжүлдезин шиитпирлиниби-биле соксадыр херек.

Президент эрге-чагырганың сорулгазы — хамаатыларның амы-тынынче, эт-хөренгизинче, ат-алдарынче болгаш айылы чок чоруунче семээшкин, спекуляция, кижи шыдаар арга чок хемчээлдиг апарган «ажыт экономика» дээн ышкаш кем-херек үүлгедиишкиннеринге удур шиитпирлиг туржуру. Ол сорулга-биле чогуур хоойлуларның күүселдези, чугула Чарлыктарны үндүрери дээш шыңгыы хынаалданы тургузар, ол ышкаш эрге-хоойлу камгалаар органнарны быжыктырар. Байдалы, эргелери болгаш харылсалгазы шиитпирлээр ужурлуг сорулгаларынга дүүшкек турары-биле судтун истелге аппаратының, прокуратураның реформазын дүргедири эргежок чугула деп санап турар мен.

Айтырыгны ындыг янзылыг тургузуп тура, күрүне болгаш ажыл-агый органнарындан, бистиң бүгү кадрларывыстан кем-херек рыысалгалыг рольдуг массалыг информация чепсектери-биле харылзааны боттандырар тускай кижилер турза эки ышкаш.

Адак сөөлүнде, Президент хөй-ниитиниң доктаамал бижиг корум-чурумун хамаатыларның болгаш күрүнениң айылы чок чоруунуң магадылалы болган турар ужурлуг. Шиитпирлекчи болгаш күүсекчи эрге-чагырганың суларгаА сандаргай болуруп ажып эртериниң эргежок чугулазын бис шупту ам билип турар бис. Ол дээрге, шыны-биле чугаалаарга, Президент эрге-дужаалды тургузарын соңгаарлатпазының бир чылдагааны болган.

Байдалдың деңгиүүрүнүн өскерилгениниң айылы-биле ниитилелде дувурээзин болуп турар. Күш дөгеп, бодун тутпуп шыдавазын көргүзүп, национал аңгылаашкының үнүрүп, күрүне болгаш хөй-ниити органнарын ультимативтиг негелдеп-биле ыйыдып турган, бодунуң сорулгазын чедип алыр дээн кордаашкынар дугайын ынча деп турарым ол.

Чамдык бөлүглежиишкиннер болгаш ажылдакчылар боттарының үзел-бодалын коргудуушкуннар, хамааты дайының айылы-биле, эргилде, национал айылы-халап-биле болгаш оон-даа өске чүүлдер-биле котпактап турган чедип алырын бодап турары көзүлдүр-ле илдеп. Ынчалза-даа чурттүн политиказынга ыйыышкының ындыг аргазын ниитилел бүрүү-биле хүлээп көрбес-даа, эде тургустунуушкуннуң сорулгаларынга үндезини-биле чөрүшкек, бистиң ам-даа быжыктаан аныяк демократиявыска айылдыг ол аргаларны ойтур шаап турар. Чорудулгаларның ындыг хөгжүлдезин шиитпирлиниби-биле соксадыр херек.

Президент эрге-чагырганың сорулгазы — хамаатыларның амы-тынынче, эт-хөренгизинче, ат-алдарынче болгаш айылы чок чоруунче семээшкин, спекуляция, кижи шыдаар арга чок хемчээлдиг апарган «ажыт экономика» дээн ышкаш кем-херек үүлгедиишкиннеринге удур шиитпирлиг туржуру. Ол сорулга-биле чогуур хоойлуларның күүселдези, чугула Чарлыктарны үндүрери дээш шыңгыы хынаалданы тургузар, ол ышкаш эрге-хоойлу камгалаар органнарны быжыктырар. Байдалы, эргелери болгаш харылсалгазы шиитпирлээр ужурлуг сорулгаларынга дүүшкек турары-биле судтун истелге аппаратының, прокуратураның реформазын дүргедири эргежок чугула деп санап турар мен.

Айтырыгны ындыг янзылыг тургузуп тура, күрүне болгаш ажыл-агый органнарындан, бистиң бүгү кадрларывыстан кем-херек үүлгедиишкиннериниң чылдагааннарын чайладыры дээш харылсалганы дүжүрбейн тур мен. Кем-херек үүлгедир чоруктарының дазылы дыка хөй таварылгада ажыл-агыйжы эвес чоруктарже, төтчеглээшкинге, өөрүге хүн үүкелдиг эвес, материалдыг үнелиг үүлдерге турза чогуур үчүт чок, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр чоруктарже ханылап кирген.

Корум-чурумну чогуур деңнелге тургузарынга Советтериң чаа аргаларын ажыглап билири, хөй-ниитини эвилелдээри, парлалганы идепкейлиг киириштирери чугула.

Кижилерниң чогумчалыг кады амыдырап-чурттаарынга херек мөзү-шыпар үндезиннерин кандыг-даа эрге-чагырга солуп шыдавас. Моон мурнунда бис угаан-бодал талазын херекке албайн, ону идеализм деп санап турганывыстан ам кээп оон уржуктарынга таваржып турарывыс бо. Күш-ажылга, эртемге, билигге, уран чүүлге, культурага, ажыы-биле чугаалаарга, көңгүс өске хамаарылга херек. Угаан-бодалдың дээжизин, ниитилелдің долу уткалыг болурунга болгаш хөгжүлдезинге амыдыралчы эргежок чугула үүл ыылдыр хүлээп алыр байдалдарны тургузар херек.

Бистиң улустарывыстың шаг-төөгүден, оон иштинде совет үеде чыын алган байлак культура фондузунга даянып, делегей депшилгезиниң үнелиг үүлдериннге кады киржин тургаш, ниитилелде кижилер аразында хамаарылганы чогумчадары, ада-чурттүң чаагай чоруу дээш туржып турар бүгү кижилерни каттыштырары чугула.

Мону бис ам-даа медереп билбээн бис. Бистиң хөй-ниитивисти бөлүглежип алгыжар чорук тудуп чиир четкен, ылаңгыя чурттүң төөгүзүнүң берге үеде-чадазында хөйну кылып болур интеллигенцияда бо чорук көстүп турар. Ниитилелге күштерни каттыштырып болурунга шуут дадагалзап турлар бар. Мен оон-биле чөпшээрешпес мен. Берге минуталарда чон бүгү чүвени шыдажып эртер, шаптараазыннарны ажар дээш бодунуң күжүн черле мөөннептер. Кижилерниң угаан-бодал дагдыныкылары апарган улустуң хүлээлгези — чаңгыс аай сырый каттыжарынга бүгү талалыг деткимче көргүзери.

Күштер каттыштырылгазы эде тургустунуушкуннуң политиказын болгаш идеяларын, орта шаптыктап турар чүүлдерни ажып эртериниң айтырыы долгандыр хереглеттинип турары чугаажок.

Даштыны политика дугайында. Сөөлгү чылдарда ол боттуг чоруктун болгаш сарыылдыг болурунуң шылгалдазын эрткен. Бирги туруш «соок дайыны» чок кылыр болгаш дайының дорт айысылың чайладыр арганы берген. Делегей ниитилежилгезинге тайбыңга ынак чоруу-биле Совет Эвилели үгеледип турар. Ынчангаш бистиң даштыкы политиканыңче үш-бөш чок хамаалаш кыннарны мен шуут хүлээп албас мен.

Даштыны политика талазы-биле билдингир доктаалды совет чоннуң мурнуудан хүлээп алган улус депутаттарының Съездизи оон магадылалы болган. Президентиниң бүгү хөделиишкиннери ол доктаалга шыңгыы чагырткан турар ужурлуг.

Президент институдун дайын сөөлүүнүң шериг-политиктиг деп чоруунуң өскерлиишкиннери болуп турар делегей хөгжүлдезинің чугула үе-чадазында бистиннде киирип турар-дыр. «Соок дайын» узуткаттынган-даа болза, шериг талазы-биле удурланышкак чорук ажып эртинмээн. Ынчангаш айыыл чок чоруктун политиктиг аргаларын колдады удуртулга болдурбушаан, угаан-сарыылдыг четчир чоруктун болгаш чаа шериг доктриназының принциптерине даянып, чурттүң камгалал политиказын удуртуру, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерининң дугайында сагыш човаашкын Президентиниң ажылчорудулгазынга кол черни эәлээр. Өске арга чок. Президент апарган кижи болганымда, ындыг боор деп силерге бүзүредип чугаалаайн.

Биске ам дыка ханы шериг реформазы херек. Борта тургустунуп келир нарын айтырыглар Президентиниң, Президент чөвүлелиниң ССРЭ-ниң Дээди Соведи-биле кады демнежип кылыр чүүлү болур. Дээди Советтің болгаш Съездиниң чөпшээрели чокка чурттүң девискээринден дашкаар Чепсектиг Күштер ажыглаарын кажан-даа шуут болдурбас деп улусчу депутаттар Съездизиниң бадылап алганы принципти сагыырымны борта чугаалаайн.

Даштыкы политикага чоокку үеде чүну кылза экил? Кол чүүлдериң бирээзи — чепсегленишкининиң чугула хевирлериниң талазы-биле бо чылын-на боттуг түпнелдери чедип алыр сорулгалыг чугаалажыышкын чорударын дүрген шимчедири.

Президент Буш-биле Вашингтонга ужуражылгага совет-америк харылзаалары экижиңнериңе чаа базымны көргүзериннден аңгыда, харын делегей политиказының чаагай байдалын быжыктырарынга ийи күрүнениң киирер үлүү болур улуг чергелиг шиитпирлер белеткеттинип турар. Төөн Европада бистің-биле эвилелдешкен 6 чуртка төөгү ужур-уткалыг өскерилгелер болган. Оларның-биле харылзааларывысты деп эргенин болгаш хосталганың принциптерине үндезилеп, чаа бодаашкынга чүүлдешпес чүүлдерни оон ап кагбышаан, он-он чылларының бижыг харылзаазындан чыдынган ылап-ла депшилгелиг чүүлдерни кадагалап алыры чугула.

Онзагай черни герман айтырыы эәлеп турар. Ол ам европа политиказының төвүнде. Бо хүннерде бо талазы-биле бодумнуң туружумну каш-даа катап илередир аргалыг болдум. Ол бистің чонувуска болгаш бүгү сонуургалдыг талаларга эки билдингир. Оон алыс утказы — немецтер каттыжар талазы-биле чиңгине эргезин боттандырарда, Германияның девискээринге дайын айысылын кажанда-даа шуут тургуспазында. Арткан бүгү чүве оон укталыр — 4 күрүнениң эргелери-даа, кызыгаар хажыдыышкының болдурбазы-даа, ниити-европа чорудулгазы-биле харылзаазы-даа, Германияның НАТО-га турарының хүлээп алдынмазы-даа, делегейнин ийги дайынының түпнелдеринге хамаарыштыр тайбың керээзи-даа.

Бүгү делегей болуушкунарының шапкын чоруу бо чылдың күзүнүнде АКШ-тың болгаш Канаданың киржилгези-биле болур ниити-европа ужуражылгазынга чаа утканы киирип турар. Европаның төвүнде каттышкан Германияның тыптырынга холбаштыр айыыл чок чоруктун коллективиг органнары-биле блок системазын солуур дугайында, демниг шимчээшкин база кады ажылдажылга дугайында боданыр үе келген. Ам безин делегей харылзааларының төөгүзүнде ийи үе-чаданы чарып болур «Хельсинки-2»-же угланыг херек.

Чамдык ат-алдарлыг чурттар-биле каттышкан медегелдерге болгаш ангы-ангы адырларга кады ажылдажылганың он-он дугуржулгаларынга ат салдынган. Удур-дедир ажылдажылгага шынчы болуру — оожургалдыг, айыыл чок чоруктун база депшилгениң фактору болур, а Европага — боттарывысты быжыы-биле холбап алганывыс «ниити-европа бажыңынче» ылаптыг базым болуу. Бо документилерде салдынган принципиалдыг база практиктиг ужур-дузалыг чүүлдериниң боттанырын контрольдаары — Президентиниң баш билир айтырыы.

Чаа бодаашкынның политиказы хөгжүп орар чурттарга бистиң сонуургалдарывыстың чиде бээрин болдурбас. Дең эрге, социал депшилге, демократия база кижиге төлептиг амыдырал дээш демисежин турарларбиле бистиң чаңгыс эп-сеткиливис доктаамал.

Азия-Оожум океан девискээр уунга Владивосток база Красноярск эгелээшкиннерин дес-дараалаштыр боттандырары, оларны тодаргай ажыл-херекчи турарлаларже шилчидири көрдүнген.

Улуг Индия-биле бистиң хөй чылдагы бижыг кады ажылдажылга каттыштырып турар. Кыдат Улус Республика-биле ажыл-чорудулга хөгжүүшаан.

Европага болгаш Азияга тайбың харылзаалыг ниитилежилге тургузарының ажылы, мээң бодалым-биле, адак соонда бүгү Евразия девискээринге айыыл чок чоруктун чаңгыс аай система-биле доостур ужурлуг.

Чоокку Төөн чүкте байдалды шыңгыы сайгарары чогумчалыг, биске болгаш бүгү-делегей ниитилежилгезинге чугула бо регионга хамаарыштыр идепкейлиг политиканы катап тургузар.

Бистиң даштыкы харылзааларывыска улуг черни Латин Америка эәлеп бар чыдар. Мында база бүгү-делегей хөгжүлдезиниң эки угланышкының үргүлчүлээриниң ынанышкы тургустунуп турар.

Президентиниң кичээгейинге ССРЭ-ниң бүгү-делегей ажыл-агый харылзааларынче киреринің болгаш долгандыр турар хүрээлелди камгалаарының бүгү делегей күжениишкиннерине каттыжарының айтырыглары доктаамал турар ужурлуг.

Делегейде бот-боттарының аразында хамаарылгалар улам күштелип турар байдалдарда Каттышкан Нациялар Организациязының канчаар-даа аажок улуг ужур-дузазының дугайын база катап бадыткаар бодап тур мен. КНО-нуң ролюн катап тургузары, оон тайбыңны бижыглаарынче угланган хүлээлгелерин идепкейжидери кижи төрелгетенниң төөгүзүнде тайбың үе-чадаже шимчээшкиннин чедишкининг болуруи хандырып болур чугула чүүл болур дээрзинге бүзүрээр мен.

Чугаалаан чүүлдеримни түпневишаан, бистер шупту-вус — чүс ажыг улустарның ооллары болгаш кыстары, боттарывыстың национал болгаш культура чаңчылдарывыс-биле, катаптаттынмас онзагай чүүлдеривис-биле чаңгыс бажында чурттап турар бис деп чүвени чугаалаксадым. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Президентизи албан-дужаалдың ролю болгаш хүлээлгези чуртка национал чөпшээрежилгени, бот-боттарын хүндүлежириниң болгаш чаагай кожахелбээ турар чоруктун өзүзүн быжыглаары ол болур деп билип турар мен. Хамааты тайбың чоруктун принциптерин быжыглап тургузары, улустарның эрге-ажыктарын илергейлээри болгаш камгалаары — ССРЭ Президентизи болган кижи мээң дээди сорулгам болгаш ыдыктыг хүлээлгем.

Президент эрге-чагырганы күүседири-биле холбашкан бүгү чүүлдерге бистиң улузувуска, оон күзел-соруунга, мөзү-шыңарынга, мерген угаанына болгаш белик билиг-культуразынга база оон шын бодалынга даянырындан өске чүве чок ажылдажылга каттыштырып турар. Кыдат Улус Республика-биле ажыл-чорудулга хөгжүүшаан.

Европага болгаш Азияга тайбың харылзаалыг ниитилежилге тургузарының ажылы, мээң бодалым-биле, адак соонда бүгү Евразия девискээринге айыыл чок чоруктун чаңгыс аай системазы-биле доостур ужурлуг.

Чоокку Төөн чүкте байдалды шыңгыы сайгарары чогумчалыг, биске болгаш бүгү-делегей ниитилежилгезинге чугула бо регионга хамаарыштыр идепкейлиг политиканы катап тургузар.

Бистиң даштыкы харылзааларывыска улуг черни Латин Америка эәлеп бар чыдар. Мында база бүгү-делегей хөгжүлдезиниң эки угланышкының үргүлчүлээриниң ынанышкы тургустунуп турар.

Президентиниң кичээгейинге ССРЭ-ниң бүгү-делегей ажыл-агый харылзааларынче киреринің болгаш долгандыр турар хүрээлелди камгалаарының бүгү делегей күжениишкиннерине каттыжарының айтырыглары доктаамал турар ужурлуг.

Делегейде бот-боттарының аразында хамаарылгалар улам күштелип турар байдалдарда Каттышкан Нациялар Организациязының канчаар-даа аажок улуг ужур-дузазының дугайын база катап бадыткаар бодап тур мен. КНО-нуң ролюн катап тургузары, оон тайбыңны бижыглаарынче угланган хүлээлгелерин идепкейжидери кижи төрелгетенниң төөгүзүнде тайбың үе-чадаже шимчээшкиннин чедишкининг болуруи хандырып болур чугула чүүл болур дээрзинге бүзүрээр мен.

Чугаалаан чүүлдеримни түпневишаан, бистер шупту-вус — чүс ажыг улустарның ооллары болгаш кыстары, боттарывыстың национал болгаш культура чаңчылдарывыс-биле, катаптаттынмас онзагай чүүлдеривис-биле чаңгыс бажында чурттап турар бис деп чүвени чугаалаксадым. Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Президентизи албан-дужаалдың ролю болгаш хүлээлгези чуртка национал чөпшээрежилгени, бот-боттарын хүндүлежириниң болгаш чаагай кожахелбээ турар чоруктун өзүзүн быжыглаары ол болур деп билип турар мен. Хамааты тайбың чоруктун принциптерин быжыглап тургузары, улустарның эрге-ажыктарын илергейлээри болгаш камгалаары — ССРЭ Президентизи болган кижи мээң дээди сорулгам болгаш ыдыктыг хүлээлгем.

Президент эрге-чагырганы күүседири-биле холбашкан бүгү чүүлдерге бистиң улузувуска, оон күзел-соруунга, мөзү-шыңарынга, мерген угаанына болгаш белик билиг-культуразынга база оон шын бодалынга даянырындан өске чүве чок бодаар мен.

Эде тургустунуушкунуну бурунгаарладырынга шиитпирлиг салыышкыны киирип турар ажылчын аңгыының детинмчезинге ынанып турар мен.

Оон күш-ажылын хостуг болдурган, аъш-чем программазын шиитпирлеп ап болдурувус база чернин өзүлүг ээзи болур совет тараачының тургузукчу күжүнге бүзүреп турар мен.

Күжениишкиннинг ажылды болгаш угаан-бодал күчүзүн иеген турар эде тургустунуушкуннуң чугула сорулгаларын шиитпирлеп келген болгаш шиитпирлээр-даа ужурлуг эртем болгаш культураның, бүгү совет интеллигенцияның ажылдакчыларынче бодумнуң бодалсеткилимниң бедик бүзүрелин угландырып турар мен. Аныяктарга, харылсалгалыг политиктиг шиитпирлерни хүлээп алырынга база оларны боттандырарынга оолдар болгаш кыстарының боттуг киржилгезинге, чалыы назынның тургузукчу энергиязынга улуу-биле идеп турар мен.

Улуг саңгалдың кижилериниң мерген угаанынга база бистиң ниити хөрээвис дээш амыдыралының бүгү чылдарында шылгаттынган оларның сагышсыралынга, Советтевниң эрге-чагырганын быжыглаарынга оларның улуг сонуургалдыынга бүзүрээр мен.

Чурт иштинин тайбың чаартылгаларының быжыг магадылалын тургуснушаан, Совет Эвилелиниң Чепсектиг Күштериниң хүрээлелинде боттарының хүлээлгелерин ак сеткилдиг күүседип турар кижилерге идеп-гээр мен.

Президент кижи болганымда, чурттуң эн салдарлыг политиктиг күжү болур коммунистер партизызынга бодунуң XXVIII съездизинге киирер деп турары платформазын боттандырарынга чедиишкиннерни күзеп тур мен. Партияның чарлап үндүрүгени программалыг сорулгазы — гуманныг болгаш демократтыг социализм чоннуң күзел-соруунга, оон ужык, демократтыг, чөптүг болгаш чечектелип турар ниитилелге чурттаар дээн чуттуулунге дүгжүп турар.

Бистиң чуртувус берге-чени чуттап эртип турар. Биз эвес бистер эвес-кашпаг болгаш пайдалыг ажылдаар болдувусса, бергелер ажып эрттинер.

Коргуушкунну болгаш ундараашкынны ап октааш, бодунуң күжүнге болгаш арганарынга бүзүрээр херек. Ындыг күштер болгаш аргалар бисте ажок хөй. Орус улус, оларның-биле кады хөй национал ыдыг күрүне кылдыр каттышкан бүгү улустар боттарының ниити Төрээн чуртун катап тургузун шыдаар. Эде тургустунуушкуннуң, социалистиг чаартылганың оруу-биле чорып ора, ону ыяап-ла чедип алырлар.

ССРЭ-НИҢ УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ЭӘЛЧЕГ ЧОК ҮШКҮ СЪЕЗДИЗИНДЕ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

чугаалаан. Доктаал төлевилелинге ол чамдык тодаргай саналдарны киирген. Оон иштинде Литва ССР-ниң девискээринде чурттап турар бүгү хамаатыларның эргелерин камгалаарын болгаш корум-чурумну тургузарын бодунда бар бүгү чүүлдерни ажыглап турган чедип алырын ССРЭ чазаанга дагзыр деп, саналды ол киирген.

Оон соонда **М. С. Горбачев** сөс алган. Литва айтырыының талазы-биле бодунуң бодалын илередирин дээзин бижикти ол номчаан.

Байдалдың дугайын чугаалаары-биле сөс алдым деп. Президент чугаалаан. Мындыг хевирлиг чугаалаксаар бодадым: байдал өскерлип турар таварылгада бизин бистер харылзаа кылырының аргазын өскертип чадап турар бис.

Бистиң чуртувустуң иштики амыдыралының бо ончуг үндезин айтырынга хамаарылгавысты илеретпээн шаавыста, Съездиин хаап болбас деп санал берген кижилериниң чугаазының бир аай болганын Президент демдеглээн. Литвада бооп турар болуушкунларга хамаарыштыр ончуг дувуреэзин болгаш сагышсырал бооп турарын телеграммалар херечилеп турар.

Бо айтырыгны чугаалажып тура, бистер Литваның дугайын, чурттун дугайын эки чаап болаар чүүрлуг бис. Оон туржук, Европаны болгаш делегейни-даа деп чугаалап болур мен. Ынчангаш бо айтырыгны чиик көрүп болбас. Бистер дыка шыдажыг хүндүткелдиг болуп келген болгаш ындыг болуп-даа турар бис. Бүгү саналдарның кол утказы ындыг болган деп санап тур мен. Бистер чүгле каш айлар эвес, а сөөлгү бүдүн чартыкийи чылдарның дургузунда литва эштер, литва чон-биле идепкейлиг чугаалажыышкыннарны кылып келдивис. Ындыг чугаалажыышкыннарны уламчылап, бо үеге чедир шын чүүлдү кылып келген бис деп бодап тур мен. Ынчаарга бо чорудулганың бо хире чидиг хевирлиг апарганында хүндүткелдиг, шыдамыккай чорукту көргүзүп, эш хуу өзүзүн тудуп келген төптүк-даа бурууза чок, бүгү республикаларның төлээлекчилериниң-даа буруузу чок деп бодап турар мен.

Оон-биле чергелештир бистер оон ындында соксадып оожургадыры негеттинде берген чорудулгалар туруп турар, а оларның ындыг иледемдектери көстүүлеп кээп турар ындыг турушта чедип келген бис. Ол дугайын бистер литва улуска-даа, бүгү чуртка-даа, делегейге-даа ажыы-биле чугаалаар ужурлуг бис. Делегей бистиң туружувустуң кандыг болуруи —Съездиниң кандыг турушту эәлей бээрин манап турар.

Съездиниң ажылы эгелеп турда чугаалаан чүүлдеримни барымдаалап көрзе эки боор деп бодап тур мен. Съезд болгаш бистер шупту-вус совет улустуң күзел-соруун илергейлевишаан, ону төөгү талазы-биле мугулай чорукче ыдалап, чоннуң салым-чолун айылга таварыштыра берип болгу дег кижилер-биле литва чонну каттыштыр санавайн, а ол чонга хүндүткелдиг сеткилин хевээр арттырып турар бис. Литва чонга болгаш бистер дыка шыдажыг хүндүткелдиг болуп келгеннивис-даа, литва чон-биле идепкейлиг чугаалажыышкыннарны уламчылап, бо үеге чедир шын чүүлдү кылып келгенивис-даа, литва чонга хүндүткелдиг, шыдамыккай чорукту көргүзүп, эш хуу өзүзүн тудуп

Март 18 — катап

бадылаашкын хүнү

УЖУКТАЛЫЫШКЫН

Эрзин суурнуң Культура бажыңында Эрзиннин № 127 соңгулда округундан Тыва АССР-ниң улус депутадыңга кандидат, эрткен соңгулда хүнүнде алды кижиден арткан ийи кандидаттың бирээзи Николай Алдын-оолович Ондар-биле ужуражыры-биле чон чыылган. Республика прокурорунуң оралакчызы, юстиция чөвүлекчизи Николай Ондарны чонга оон бүзүреттирген кижизи — районда спорт комитединиң даргазы Ала Шойгар-оол таныштырган.

Юристиң адазы Алдын-оол Ондар Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң иштики херектер килдизинге 20 чыл ажыг үе дургузунда ажылдап келген. Ол бир-ле бачыттыг хүн албан херээ күүседип чорааш, озал-ондакка таварышкаш, амы-тыныңдан чарылган. «Аът өлүр — баглаажы артар, ада өлүр — оглу артар» дээри ышкаш, оон ынак оглу Николай адазының нарын, берге-даа бол, хүндүлүг ажыл-ижин салган алыр деп шиитпирлээн. Ынчангаш Чадаананың ортумак школазын дооскаш, БАЛКЭ Чөөн-Хемчик райкомунуң санал-бижиин алгаш, 1969 чылда Николай Ондар Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң иштики херектер килдизинге анаа шагдаа болуп ажылдап эгелээн. Ажыл амыр эвес, аас-дылдыг, кемнерек үүлгедикчилери-биле хүннүң чыгыы тутчур, улуг арга-дуржулганы, эртем-билигни негээр болган. Ынчалза-даа, хоочун шагдаалардың деткимчези-биле комсомолчу оол бергелерге ундараваан. Чаа-ла ажылынга шуудап, баштайгы макталдарны ап эгелей бергенде, ийи чыл ажылдаан соонда ону шеригке кыйгыры берген.

Юристиң болгаш өзүп чораан Николай Ондар 1974 чылда Иркутскиниң күрүне университединиң юридиктиг факультединге өөренип кирген. Студент чылдарын берге шылгалдазын шыдажып эртип, эки-бакты көрүп, дүн-хүн чок өөренип турда, бир час өске частыг үүкүп турза-турза, дээди эртемниг диплому хоолга кирген. Өөрүшкү-маанай чүрээн долган Николай Чөөн-Хемчик районнуң прокуратуразынга байысаакчылап ажылдай берген. Оон соонда ону эки ажылдыг юрист дээш Эрзин районнуң прокурорунга депшиткен. Ынчан ол хамаатыларның хостуг эрге-хоойлуларын чептүг камгалап, совет хоойлуну хажык чокка сагыырын чедип алыр дээш туруштуг ажылдап турган. Онза айыылдыг херектерни истээринге идепкейлиг киржип, милиция ажылын хайгааралга ап, хоойлу үрекчилери-биле шынгыы демисежип, прокуратура ажылының талазы-биле арга-дуржулгазы оскен.

Эрзинге келгеш, Николай Ондар ол чер чүүлүг Нелли Ширимовна-биле ег-бүлени туткан. Амгы үеде ийи уруглуг. Партия кежигүнүнге база анаа кирген. Ынчангаш Эрзин анаа эргим, чоок, ол чернин күдээзи. Эрзинчилер ону хүндүлээр, мактаар. Аныяк прокурорну левискээр талазы-биле улуг-кем-херек үүлгедиглери боттанчокка чүүп келир, хөй нация чүүттакчылыг Улуг-Хем район прокурорунче ажылдадып чорутканында база ужуп бар. Ол черге база хоойлу-дурумну хажыдып болбас дээр мозушнарын салбаан. Бөдүүн шагдаалан эгелээш, прокурорга чедип депшип, кижилер, оларның эрге-ажылдээш ажылдап чораан Николай Ондарны улуг ие-келге, бүзүрелге четкенин барымдаалап көргеш, ону Тыва АССР-ниң прокурорунуң бирги оралакчызынга депшиткен.

Кандидат Николай Ондарның соңгулда мурнунуң программазының кол угланыышкыны Эрзин районнуң болгаш суурнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин экижидеринче угланган. Ол чоннуң дилегларын, хомудалдарын ак сеткилдиг, чогуур негелдезинге дүүшкен турар кылдыр күүседир соруулга-биле Эрзин АТБ-зинге, харылзаа белдириннге, механизаттыңган көжүп ровуур колоннага, Культура бажыңынга соңгукчуларбиле ужуражып, районнуң амыдыралы-биле холбашкан программазының кол угланыышкыннарын делгереңгей чугаалап берген.

Николай Ондар партиянын Новосибирскиде дээди школазында бот-өөредилгебиле база өөренип турар. Республиканың прокуратураларынга туруштуг, төлептиг кадрларны быжыглаар талазы-биле ажылды контролга алган.

Эрзин районга чоруп турган, бир ай иштинде хомудалдыг 15 хамаатыны күдээн алган болгаш 6 кижиниң херээн үзе шиитпирлеп берип шыдаан. Соңгукчуларның дилээн ёзугаар Эрзин районнуң суурлар аразында автобустарны доктаамал чоруп турар кылдыр туруштуг республиканың Министрлер Чөвүлелинге көдүрүп турган. Ол айтырыг шиитпирлеттиңер дээрзинге идеген турар. Районнуң улус өөредилге киллизи — автобус тып баарын дилээн. Ол ышкаш районнуң база көдээ Советтерниң социал-экономиктиг, экология, культура айтырыгларын хөгжүдерин база харылзаа белдириниң бажының улгаттырарын, НКМ-120 деп телефон каналдарын экижидер аппаратураны тургузарын болгаш өске-даа шиитпирлээр ужурлуг айтырыгларны ханый боттанырарын бодунуң программазының кол угланыышкыны кылдыр санап, оон чедишкиннинг күүселдези дээш шуурду ажылдаарын соңгукчулар мурнунга ол аазаан.

Ынчангаш анаа ак оруктуг, бүгү талалыг чедишкинни күзедивис.

Сарыг-оол КУУЛАР.

Соңгукчуларның бодалдары

ЭКИ БИЛИР БИС

Кызыл хоорайның чамдык бүдүрүлге черлериниң удуртукчулары редакцияже коллективтиг чагаа бижип чорударын шиитпирлээн бис. Чугаалаар деп турар үүлүвүстүң ужуру мындыг. Чүвү-даа мурнай бо чагаанын эзлери бистер, соңгукчулар болгай бис деп чүвени айтып каалы. Ынчангаш соңгулдалар үезинде депутаттың кандидадынга хамаарыштыр сес ап болур бис. Чүвенин ужуру мындыг.

Кызыл хоорхүүскомунуң даргазы Д. Л. Тинмей — Тыва АССР-ниң улус депутадынга кандидат кижи болгай. Март 4-те болган соңгулдаларның түннели-биле ол катап бадылаашкынче кирген. Ол бо улаада чогуур саныг бадылаашкынны үүге чедип албайн баргаңыл деп айтырыг туруштуп келир. Анаа хамаалыштыр бистерниң бодалывыс мындыг: депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижилери ол округка агитация ажылын кешкак чорутган. Оон ынай кандидат бүзүреттирген кижилериби-биле база боду чедип ажылдап шыдавайн барган хире. Ол ынчыг. Депутатка кандидат Д. Л. Тинмейнин адынга удур январь, февраль айларда чорудуп турган күзенчиг эвес, төлеп чок пропаганда ажылы чугаажок салдарлыг болган.

Дозур-оол Лайзаповичиниң бистер принципиалдыг, билиг-мергежилдиг, дуржулгалыг удуртукчу деп билир бис. Шиитпир хүлээп алырынга, ону күүселиринге туруштуг болгаш ону күүседип, боттандырып турар кижилерге негелделиг кижи. Кады ажылдап келген болгаш билир бис. Кижилерге дыннангыр, оларны база дыннап билир. Чөптүг эвес, чурум чок үүлдер-биле ол эртежин шыдавас кижи, бөдүүн, биче сеткилдиг.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң План-бюджет комиссиязын удуртуп турган, республиканың дээди органының ажылынга чаа, тодаргай үүлдерни Д. Л. Тинмей киирген. Ынчангаш соңгукчулар катап бадылаашкын үезинде ол дээш бадылаашкынын бээр болза, Д. Л. Тинмей оларның бүзүрелин тодаргай ажылхерек-биле шынзыдып шыдаар.

Валентин ПОТОКИН, Анатолий РУДЗИНСКИЙ, Лилия СКАЛЬКОВА, Нелли ГУРКИНА, Борис АЛЕХИН. Байыр САНЧИ дээш шупту тос кижи ат салган.

ТААРЗЫНМАЙН БАРДЫВЫС

Март 12-ниң хүнүнде суур столоваязынга сүт, сметана садып алыр дээш келдивис. Кызылдан Респотребсоюзтан келген бөлүк кижилер чонга депутатка кандидат—Роспотребсоюзтун баштаар черинин даргазының бирги оралакчызы В. А. Рощинин агитастап турар мындыг болду. Март 4-те болган соңгулдалардан кандидатты таныыр бис. Мындыг сестерни дыннадывыс Рощин дээш бадыланар, бисти ол амдан өгелеп бараан-биле хандырып эгелей берген диштилер. Дыка хөй яблок, сарыг калбак шай кел чыдар мындыг хевирлиг болду. Чугаа, тайылбырдан алгаш коорге ол кандидатты РСФСР-ниң улус депутады кылдыр бадылап алыр болзувусса, аъш-чем-биле хандырылгавыс кончуг эки апаар улус болдувус. Ол кандидаттың удурланыкчызы В. Б. Багай-оол башкыны ол-бо деп турганы хомуданчыг болду. Бо чагааны бижиир апарганывыстын ужуру-даа ында. Ол кижиниң адын аңаа адавас турган.

Солун, сеткүүлдерни номчуурга, агитация деп деннелдиг болур деп чүге бижип турарыл? Чамдык кижилер кандидады соңгулдаларга хөй бадылаашкын алзын дээш чүнү-даа чугаалаарынга белен болур чүвелер. Улус-чоннуң хүнүлээр, оларга бүзүрээр чүвү болза, таарымча чок артык тайылбырның хөрээ чүү деп. Ол хүн бистин суурга чоруп турган ол кижилерге хамаарыштыр бо бүгү үүлдерни чугаалап турарывыс ол.

Көдээнин чонунуң садыг хандырылгазын улам экижидер дээш Роспотребсоюзтун харыысалгалыг ажылдакчылары бар күжүн, аргаларын ажыглап ажылдаары — оларның ажыл-албан аайы-биле дорт кылыр хүлээлгези-дир деп санап турар бис. Ынчалзажок улус депутады апаар болза, оонда чогумчалыг шиитпирлеп болурунун аргазы тургустунуп келир-ле ыйнаан харын, бистин республиканың хоочун кооператорларының бижип турары дег. Ону база билип турар бис, ынчалзажок агитация чорудуп тура, этика деп чүвени үттуп турары багай-дыр. А бис округтун соңгукчуларын В. Б. Багай-оол дээш бадылаарынче кыйгырып тур бис.

Тимофей САНДАН, Анна МАРТЫН-ООЛ, Галина АЯА, Лидия БЫШТАК-ООЛ.
Башкылар, Каа-Хем район. Бүрен-Хем суур.

ОЛ ДЭЭШ БАДЫЛААР БИС

Кызыл хоорайның хереглекчилер шиитилели тургустукандан бээр ук ye эотпээн. Оон материал-техниктиг баазазы чаа хөгжүп эгелээн. Коллективтин бут кырынга туруп алырынга хөй акша хөренги херек деп чүве билдингир.

Бо хүннерде Москвадан өөрүнчүг медээни алдывыс: 1 тракторну, 1 автомашинаны, 30 мүн рубль түнге садыг-техниктиг дериг-херекселдерни РСФСР-ниң хереглекчилер шиитилелиниң шугуму-биле бисче чорудукан. Анаа кол рольду ук шиитилелдиң баштаар черинин даргазының бирги оралакчызы В. А. Рощин ойнап, улус киржилгелиг болган. Ол соңгулдалар мурнуу чарыында Тывага чон-биле ужуражып чорупторда. Кызыл хоорхүүскомун дамчыштыр аңаа мындыг хевирлиг чагыгны киирген турган бис. Бистин киргенивис бир дугаар дилегнин ам боттанганы ол.

Ол бистин коллектививиске канчаар-даа аажок улуг туза. Мосн соңгаар чаа тургустунуп турар дузалаар ажыл-агыйывыс улам ыныгы хөгжүлдени алыр. Найысылал Кызылда соодукчуларның дериг-херекселдери ам-даа чедишпес.

Бүрен кудумчузунда магазинивис чанында от салып турган черни хлеб быжырар кылдыр эде дерип алдывыс. Ам аңаа ыяш-биле одаар суугуларга хлеб быжырар. Ол бо хүннерде ийи өөлчег-биле ажылдап, бир тонна ажыг хлебти быжырып турар. Хлеб быжырар черде дериг-херекселдер эргижирээн. Ол бүгүнү солуурунга ам орукта кел чыдар дериг-херекселдег ажыглаттынар апаар.

Каа-Хем № 130 национал-левискээр соңгулда округунун соңгукчулары. Кызыл хоорайнын хереглекчилер шиитилелиниң кежигүннери бистер-биле кады В. А. Рощин дээш бадылаашкынны ыысты берээлинер!

Окей-оол БАДАН-ООЛ.

МУРНУНДА ТУРГАН КАНДИДАТТАРДАН

№ 129 национал-левискээр соңгулда округундан РСФСР-ниң улус депутадынга кандидат кылдыр он беш кижи депшиттирген турган. Март 4-те, соңгулдалар хүнүнде, бистер дээш бадылаашкынын берген соңгукчуларга четтирдивис.

Соңгулдаларның түннелибиле бистин аравыстан катап бадылаашкынче ийи кандидат — педагогика институдунуң башкызы А. Н. Пиче-оол, «Тувинская правда» солунунуң килдис эргелекчизи журналист В. А. Гантов киргеннер. Ынчангаш март 18-те болур катап бадылаашкында улус депутады А. Н. Пиче-оол дээш бадылаашкынны бээринче кыйгырып тур бис.

Котельников (бүзүреттирген кижилери ат салган), **Попов, Слободчиков, Соколов, Мельниченко, Осмоловский, Черепанов, Данзы, Кремнева.**

УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕДИНИҢ 21-ГИ ЧЫЫЖЫНЫҢ 1990 ЧЫЛДЫҢ МАРТ 4-ТЕ СОҢГУЛДАЛАРЫНЫҢ

ДАҢЗЫЗЫ

Андросов Борис Федорович, 1951 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, Кызылдың автоорук техникумунуң башкызы, Кызыл хоорай, № 146 соңгулда округу.

Антуфьева Надежда Мухарбековна, 1955 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, «Молодежь Тувы» солунунуң килдис эргелекчизи, Кызыл хоорай, № 68 соңгулда округу.

Байыр-оол Владимир Донгакович, 1945 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Тыва республиканың радиотелевидение дамчыдар төптүн радиорелейлиг цехтиң инженери, Кызыл хоорай, № 140 соңгулда округу.

Бавуу-Сюрюн Любовь Оржаковна, 1959 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, «Тувашвейобувьбыт» каттыжыышкынның чиңгине директору, Кызыл хоорай, № 154 соңгулда округу.

Батышков Василий Григорьевич, 1954 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, ХИХК-ның ажылдакчызы, Кызыл хоорай, № 198 соңгулда округу.

Бездворных Александр Петрович, 1948 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, Аныыр-балык ажылагый шиитилелиниң республика ажыл-агыйының директору, Кызыл хоорай, № 58 соңгулда округу.

Беляев Сергей Анатольевич, 1949 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, уругларның музыка школазының директору, Кызыл хоорай, № 82 соңгулда округу.

Быков Александр Петрович, 1953 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, шериг албанныг, Кызыл хоорай, № 131 соңгулда округу.

Бойко Виктор Васильевич, 1950 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Пассажирлер АТБ-зиниң начальниги, Кызыл хоорай, № 121 соңгулда округу.

Бологов Валерий Петрович, 1957 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, «Кызылское» септелге-техниктиг будурулгениң ажылчыны, Кызыл хоорай, № 181 соңгулда округу.

Булатов Александр Александрович, 1951 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, Тыва геология-шинчилел экспедициязының башкарыкчы гидрологу, Кызыл хоорай, № 150 соңгулда округу.

Васильев Виктор Григорьевич, 1949 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, албан-хаакчы, Кызыл хоорай, № 200 соңгулда округу.

Верба Галина Петровна, 1956 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, № 1 божудулга бажыңының эмчизи, Кызыл хоорай, № 75 соңгулда округу.

Волгина Людмила Леонидовна, 1949 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, № 8 школаның директору, Кызыл хоорай, № 197 соңгулда округу.

Волошина Татьяна Владимировна, 1962 чылда төрүттүнген, БАЛКЭ кежигүнү, педучилищениң башкызы, Кызыл хоорай, № 8 соңгулда округу.

Галимов Мубаракзян Хакимович, 1937 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, № 4 ХПТУ-нуң будурулге мастери, Кызыл хоорай, № 172 соңгулда округу.

Горбунова Надежда Петровна, 1947 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, халдавырлыг аарыглар эмнелгезиниң эмчизи, Кызыл хоорай, № 80 соңгулда округу.

Гостева Галина Ивановна, 1949 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, № 11 школаның башкызы, № 22 соңгулда округу.

Гогорев Владимир Михайлович, 1951 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазының чолаачызы, Кызыл хоорай, № 184 соңгулда округу.

Григорьева Валентина Сергеевна, 1952 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, ниитиниң чемненилге трезинин буфет садыгжызы, Кызыл хоорай, № 103 соңгулда округу.

Груздев Владимир Викторович, 1951 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, Кызыл хоорайның септелгетудуг эргелелиниң ажылчыны, Кызыл хоорай, № 42 соңгулда округу.

Гусаков Виктор Павлович, 1943 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, Пассажирлер АТБ-зиниң чолаачызы, Кызыл хоорай, № 40 соңгулда округу.

Дан-Сюрюн Далаа Хертекович, 1962 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, ИХМ-ниң ажылдакчызы, Кызыл хоорай, № 108 соңгулда округу.

Даржа Куулар Дугаржапович, 1932 чылда төрүттүнген, СЭКП чежигүнү, пенсионер, Кызыл хоорай, № 63 соңгулда округу.

Донгак Дмитрий Колчанович, 1951 чылда төрүттүнген, ЭТУС-тун кол инженери, Кызыл хоорай, № 112 соңгулда округу.

Еизак Виктор Алексеевич, 1943 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Кызылдың ТЭС-те мастер, Кызыл хоорай, № 1 соңгулда округу.

Ерошов Виктор Александрович, 1954 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, суй белектер болгаш ус-тывыш шеверлериниң будурулгезинде токарь, Кызыл хоорай, № 115 соңгулда округу.

Есепчук Любовь Ивановна, 1950 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, школалар аразының өөредилгебудурулге комбинадында мастер, Кызыл хоорай, № 13 соңгулда округу.

Жаров Александр Андреевич, 1954 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Кадык камгалал министерствозунуң автобаазазында чолаачы, Кызыл хоорай № 190 соңгулда округу.

Захаров Валерий Степанович, 1959 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, шериг албанныг, Кызыл хоорай, № 25 соңгулда округу.

Иванова Ольга Владимировна, 1962 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Курте-радиоонуң редактору, Кызыл хоорай, № 100 соңгулда округу.

Калашникова Нина Степановна, 1951 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, № 15 школаның башкызы, Кызыл хоорай, № 37 соңгулда округу.

Кан-оол Владимир Иванович, 1943 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, «Тыва тудуг үлетпүр материалдарының» будурулге каттыжыышкынының чиңгине директору, Кызыл хоорай, № 199 соңгулда округу.

Кара-Сал Владимир Шагдырович, 1952 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, дурген дуза чедирер станцияның фельдшери, Кызыл хоорай, № 183 соңгулда округу.

Кикин Александр Юрьевич, 1957 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Тыва АССР-ниң прокурорунуң оралакчызы, Кызыл хоорай, № 155 соңгулда округу.

Киров Сергей Дамбаевич, 1933 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү Тыва АССР-ниң социал хандырылгазының министри, Кызыл хоорай, № 7 соңгулда округу.

Ковалев Александр Иванович, 1955 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, чүрталга-коммунал ажылагыйының озал-ондак болдурбазының талазы-биле септелге албаныың бригадири, Кызыл хоорай, № 169 соңгулда округу.

Козловский Владимир Павлович, 1952 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, алгы-кеш заводунуң директору, Кызыл хоорай, № 110 соңгулда округу.

Кольцов Александр Алексеевич, 1967 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, «Посредник» кооперативтиң даргазы, Кызыл хоорай, № 3 соңгулда округу.

Комлева Вера Георгиевна, 1955 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, № 27 уруглар садыңын кижизидикчизи, Кызыл хоорай, № 113 соңгулда округу.

Конев Георгий Михайлович, 1938 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, республиканың статистика эргелелиниң начальниги, Кызыл хоорай, № 94 соңгулда округу.

Коновалов Вячеслав Витальевич, 1958 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, аныяктарның «Спутник» чүрталга комплекизинин консультантызы, Кызыл хоорай, № 43 соңгулда округу.

Константинов Николай Константинович, 1934 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, Пассажирлер АТБ-зинде карбюраторщик, Кызыл хоорай, № 90 соңгулда округу.

Коротаев Николай Михайлович, 1948 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, ДОСААФ Тыва обкомунуң даргазы, Кызыл хоорай, № 54 соңгулда округу.

Косовский Владимир Сигизмундович, 1954 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, шериг албанныг, Кызыл хоорай, № 193 соңгулда округу.

Кузнецов Анатолий Михайлович, 1947 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, «Туваавтотранс» каттыжыышкынының килдис начальниги, Кызыл хоорай, № 118 соңгулда округу.

Куксин Алексей Павлович, 1967 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, дааранылга фабриказының инструктору, Кызыл хоорай, № 109 соңгулда округу.

Кулешов Алексей Анатольевич, 1960 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Тыва авиабүдүрүлгениң ужуучузу, Кызыл хоорай, № 186 соңгулда округу.

Кушнарева Нина Романовна, 1949 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, Кызылдың нефтепродуктылар будурулгезинин будурулге талазы-биле директорунуң оралакчызы, Кызыл хоорай, № 178 соңгулда округу.

Лазерев Валентин Васильевич, 1947 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, автоорук техникумунуң бот-өөредилге салбырының эргелекчизи, Кызыл хоорай, № 124 соңгулда округу.

Лезер Светлана Владимировна, 1966 чылда төрүттүнген, БАЛКЭ кежигүнү, эге класстар башкызы, Кызыл хоорай, № 91 соңгулда округу.

Лытнев Василий Иванович, 1957 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, КАК-тың ажылдакчызы, Кызыл хоорай, № 185 соңгулда округу.

Лобанов Владимир Иванович, 1966 чылда төрүттүнген, БАЛКЭ кежигүнү, аныяктарның чүрталга комплекизинин ажылчыны, Кызыл хоорай, № 30 соңгулда округу.

Лоовай Екатерина Улзанооловна, 1950 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, № 1 профтехучилищениң ниити чүрталга бажыңында кижизидикчи, Кызыл хоорай, № 105 соңгулда округу.

Макаренко Николай Николаевич, 1920 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, пенсионер, Кызыл хоорай, № 52 соңгулда округу.

Марков Виктор Анатольевич, 1959 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, ИХМ-ниң ажылдакчызы, Кызыл хоорай, № 78 соңгулда округу.

Медведев Виктор Иванович, 1956 чылда төрүттүнген СЭКП кежигүнү, шериг албанныг, Кызыл хоорай, № 26 соңгулда округу.

Меновщиков Владимир Александрович, 1948 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының доцентизи, Кызыл хоорай, № 31 соңгулда округу.

Монгуш Дарый Чульдумовна, 1942 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, хөгжүм-шин театрының артизи, Кызыл хоорай, № 66 соңгулда округу.

Мякишев Виктор Николаевич, 1935 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, № 1 АТБ-ниң чолаачызы, Кызыл хоорай, № 72 соңгулда округу.

Никитин Владимир Викторович, 1959 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, № 1 ХПТУ-нуң директорунуң оралакчызы, Кызыл хоорай, № 159 соңгулда округу.

Наводкина Тамара Александровна, 1944 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, машзаводтуң хамаатты камгалал штабының начальниги, Кызыл хоорай, № 84 соңгулда округу.

Ондар Мерген Алексеевич, 1966 чылда төрүттүнген, БАЛКЭ кежигүнү, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының студентизи, Кызыл хоорай, № 16 соңгулда округу.

Ондар Юлия Шурженмейовна, 1957 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, № 2 школаның башкызы, Кызыл хоорай, № 12 соңгулда округу.

Ооржак Дудаа Хунаевна, 1937 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, башкылар билим бедидер институттуң методизи, Кызыл хоорай, № 50 соңгулда округу.

Ооржак Чылбаа Хелеевич, 1936 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Бойдус камгалалының талазы-биле күркомитеттиң даргазының оралакчызы, Кызыл хоорай, № 73 соңгулда округу.

Плохотниченко Юрий Анатольевич, 1949 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Тыва геология-шинчилел экспедициязының Тыва төп партиязының начальниги, Кызыл хоорай, № 135 соңгулда округу.

Руднев Борис Владимирович, 1952 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, «Тыва хамааты төлевилел» институдунда архитекторлар болүүнүң удуртукчузу, Кызыл хоорай, № 145 соңгулда округу.

Саая Бичен Ивановна, 1944 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Тывада филиалының салбыр эргелекчизи, Кызыл хоорай, № 163 соңгулда округу.

Самдан Ирина Даяевна, 1958 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Күрпланның башкарыкчы специализи, Кызыл хоорай, № 98 соңгулда округу.

Сарбаа Декчит Чамзырановна, 1948 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, №2 поликлиниканың терапевт албаныың эргелекчизи, Кызыл хоорай, № 116 соңгулда округу.

Сарыг-оол Ооржак Тартановна, 1942 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, чоннуң амыдыралхандырылга бүдүрүлге-левискээр каттыжыышкынының бүдүрүлге-техниктиг комбинатта кол бухгалтер, Кызыл хоорай, № 149 соңгулда округу.

Севен-оол Александр Монгушевич, 1953 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, чурулга-будурулге мастерскаяларының директору, Кызыл хоорай, № 127 соңгулда округу.

Свинцов Борис Павлович, 1941 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, партия Кызыл хооркомунуң бирги секретары, Кызыл хоорай, № 35 соңгулда округу.

Смирнова Татьяна Вячеславовна, 1954 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, «Кызыл агроулетпүр-транс-1»-ниң транспорт будурулгезинде склад эргелекчизи, Кызыл хоорай, № 95 соңгулда округу.

Сулейманов Амир Мухарамович, 1941 чылда төрүттүнген, кежигүн эвес, Кызылдың уран үүл училищезиниң башкызы, Кызыл хоорай, № 130 соңгулда округу.

Суманчик Сергей Сугович, 1960 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, бажың тудар комбинатта улуг мастер, Кызыл хоорай, № 162 соңгулда округу.

Трояков Афанасий Николаевич, 1951 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының башкызы, Кызыл хоорай, № 27 соңгулда округу.

Трусова Галина Николаевна, 1964 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, № 1 поликлиниканың салбыр эргелекчизи, Кызыл хоорай, № 151 соңгулда округу.

Туренко Николай Семенович, 1961 чылда төрүттүнген, БАЛКЭ кежигүнү, хоорхүүскомда капитал тудуг талазы-биле килдис эргелекчизи, Кызыл хоорай, № 101 соңгулда округу.

Удумбара Чаныр Александрович, 1948 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Тыва АССР-ниң КАК-тың даргазының оралакчызы, Кызыл хоорай, № 142 соңгулда округу.

Удуракина Елизавета Демьяновна, 1927 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, хоорайның хоочуннар чөвүлелиниң даргазы, Кызыл хоорай, № 62 соңгулда округу.

Фатьянов Алексей Иванович, 1960 чылда төрүттүнген, Тыва авиабүдүрүлгеде дежурный механик, Кызыл хоорай, № 139 соңгулда округу.

Федоров Александр Ефимович, 1947 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, Тыва АССР-ниң Дээди судунуң кежигүнү, Кызыл хоорай, № 173 соңгулда округу.

Федосеенко Георгий Николаевич, 1952 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, № 12 школаның башкызы, Каа-Хем суур, № 9 соңгулда округу.

Федотов Виктор Иванович, 1951 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, «Тувинский» сүт комбинадының директору, Кызыл хоорай, № 165 соңгулда округу.

Фенцель Ольга Васильевна, 1956 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, Пушкин аттыг республика библиотеказының директору, Кызыл хоорай, № 179 соңгулда округу.

Хертек Найыр Дамдыновна, 1946 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, эмчи училищезиниң фельдшерлер белеткээр салбырының эргелекчизи, Кызыл хоорай, № 120 соңгулда округу.

Ховалыг Иргит Биче-оолович, 1958 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, көдээ ажыл-агый техникумунуң директорунуң оралакчызы, Кызыл хоорай, № 61 соңгулда округу.

Цура Михаил Иосифович, 1955 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, шериг албанныг, Кызыл хоорай, № 104 соңгулда округу.

Чакстин Николай Иванович, 1943 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, Тыва АССР-ниң амыдыралхандырылганың будурулгедевискээр каттыжыышкынының автоцегинде механик, Кызыл хоорай, № 23 соңгулда округу.

Черемных Людмила Владимировна, 1957 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, № 1 уруглар поликлиниказында участок эмчизи, Кызыл хоорай, № 93 соңгулда округу.

Шартогашева Лариса Александровна, 1940 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, «Фармация» будурулге каттыжыышкынының чиңгине директорунуң оралакчызы, Кызыл хоорай, № 46 соңгулда округу.

Шестаков Юрий Михайлович, 1944 чылда төрүттүнген, СЭКП кежигүнү, харылзааның будурулге-техниктиг эргелелиниң автобаазазының начальниги, № 97 соңгулда округу.

Шульгин Юрий Кузьмич, 1953 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, чүрталга-коммунал ажыл-агыйының чаагайжыдылга комбинадында ажылчын, Кызыл хоорай, № 195 соңгулда округу.

Ядыкина Галина Борисовна, 1954 чылда төрүттүнген, партия кежигүнү эвес, «Кызылское» септелге-техниктиг будурулгеде кол бухгалтер, Кызыл хоорай, № 183 соңгулда округу.

АҮК: эртем хандырылгазы

РСФСР-ниң Агроулетпүркүркомунуң чанында Агроулетпүр комплекизин эртем талазы-биле хандырарының Сибирьде зона төвүнүң чөвүлелиниң үнүүшкүннүг хуралы дүүн Кызылга бодунуң ажылын үргүлчүлээн.

Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле ийиги хүнде ВАСХНИЛ-диң Сибирь салбырының Тывада комплексилиг килдизинин эргелекчизи Ю. Г. Полулях, уксаажыдылга будурулгезиниң эргелекчизи Ю. К. Тарлецкий, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн түктүү ветеринария эртем-шинчилел институдунуң директору Е. М. Степанов, «О. Шынаа» совхозтун директору Б. С. Сайды, Уксаажыдылга хөрээниң Бүгү-россия эртем-шинчилел институдунуң килдис эргелекчизи А. М. Русяев, республиканың Агроулетпүр эвилелинин килдис эргелекчизи С. С. Монгуш, «Бай-Тал» совхозтун директору Ч. Х. Хертек, Чылгы талазы-биле Бүгү-эвилелдиң эртем-шинчилел институдунуң аспирантызы А. Ю. Блинов, «Тыва агроулетпүр эт, сүт, аъш-чем үлетпүр» күрүне-кооператив каттыжыышкынының даргазы К. Ш. Ялаков, Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Кызылда филиалының кафедра эргелекчизи О. А. Назын-оол, «Сүт-Хөл» совхозтун директору П. С. Кара-Сал, Тожу АҮК-түн даргазы О. С. Таргын олар санал берген.

СЭКП обкомунуң секретары Ш. Д. Ооржак түннел сес чугаалаан. Тыва АССР-ниң Агроулетпүр эвилелиниң чамдык коллективтери ВАСХНИЛ-диң эртем-шинчилел институттары-биле кереэлери чарган. Үнүүшкүннүг хуралдың киржикчилери Агроулетпүрнүң чамдык коллективтеринге барып, оларның ажыл-ижи-биле танышкан. Ийи хүн дургузунда үргүлчүлээн хурал доозулган.

(Бистиң корр.).

ЧЕМ БАР

ӨВҮР РАЙОН. «Ак-Чыраа» совхозта Чалааты хойжу бригаданың малчыны Сонам Дамчааның хою оолдап эгелээн. Олар дээрге ажылынга кызымак, эки түннелдерни чыл бүрүде чедип ап келген өгбуле. Кыштаглаашкынга чылдың-на хынамчалыг белеткенип алыр. Сонам Дамчааның коданында 167 хураган немешкен. Малдың чаш төлүн доруктурарынга сакманчылар Кама Бадырғы, Минчиир Ооржак олар кызымак дузалажып турарлар. Кадарчының оглу Эрес Дамчаа ада-иезиниң соон салгап алган. Кыштагда мал чеми четчир, суг-биле хандырылга эки.

Найгын-оол ДАМДЫН.

Рассказ

Ынчан аалывыс Чыланныг-Дергүнге турган чүве. Аныяк Чыргакының суу аалдың муриу-биле шаалады бадып чыдар. А артыы талазында хая-даштыг, кадыр кара даг дээрже бедик үнгеш, шыпшык бажы мырыңай булуттарда үзүп алган харап турар. Оны Кожагар дээр. Анаа эпти-ле хой кадарып чеде бээр бис. Акым Санчыбиле бир-ле катап хой кадарып чорааш, ол Кожагарның кырынга үне бердивис. А богда, бедик деп чүвезин! Найыын бээр бараан көстүп турар. Ийи Чыргакының белдиринде Оваалыг-Тей олла өпее берген чыдыр, Улуг Чыргакының ол чарыында Кара-Суг ынаар-ла аргазымнери, кырлаң каттары, кызыл-хараганныг ховулары, билдирер-билдирбес сөчиги-биле дүдүскеттелдир чаттылып чоруткан. Оон арай кудулааргa Хылдыг-Үзүктүң теве мөгеннери дег, кертик-кертик шаттары дистинчип баткан, ыракта, куду, кижи карааңга орта-ла көстүр-көзүлбес апарган Улуг-Хову чиргилчиннелип чыдыр.

А Кожагарның артыы талазынче көрүптерге, Дагыр-Шеми мыя бо, адышта чүве дег, хемнери, хая-даштыг, надыр өзеннерлиг даглары-биле шөйлүп баткан.

— Магалыг-ла бедик Кожагар-дыр але! — дижип, долгандыр эргий көргүлеп, бараан харап, алаавыста даг эдээнде чаттылып оттаан хоювусту көрүп каап, хөөрежип олур бис.

— Ой, Хүр, аңгыр эткен ышкаш ол чүл!? — деп, Санчы менче көргеш, чугаалай-дыр.

— Хураган эткен ышкаш болду чоп, акый — деп кижимге харыыладым.

— Дөө ол, көр даан! — дээш, Санчы холу-биле агаарже айыткаш, алгыра берди. — Ол, аңгыр ужуп кел чор! Оон эткени ол-дур.

Шынап-ла, чаңгыс аңгыр Кожагарның бажының деңнели-биле кончуг бедик, бисче шиглей ужуп кел чор.

— Сүг бар эвес, бээр чүнү кылып кел чыдар аңгыр боор!? — деп, Санчы кайгай-дыр. — Аза берген аңгыр боор бе?

Ол аразында аңгыр бисти көре тыртып кааш, аанайндыр алгырбышаан, дедир эөпти. Оон кезек дескинип, алгы салып тура, бисти кем чок амытаннар деп бодааныла ол боор оң, адаавыста улуг-ла кара хаяже шиглей кылыйтып баткаш, чиде берди.

— Ол аңгыр ыында чүге хонуп алды, барып көрээлем, Хүр — деп, Санчы чугаалаш, тура халыды.

— Аңгыр Чыргакы суунга эштип, чемкеп турар боор чоржук. Шынап-ла, бо хая-даштыг Кожагарда үүнү кылып келген аңгыр боор? — дээш, мен база акымның соондан чоруптум.

Кара хаяның кырындан аяар харап келгеш, көрдүвүс: көстүр черде аңгыр-даа чок мындыг. Кезек кайгап тур бис. Оон Санчы чугаалай-дыр:

— Орта аңгыр боор бе, оол? Кайнаар кире берген дээр сен? Чоп чогул!

— Дедир ужуп чоруй барган боор — деп мен арай чигзиндим. — Оон башка даш кырынга көстүп олургай-ла, черже кире бээр эвес.

— Дедир ужуп чоруткаы көзүлбеди чоп! Кайнаар чашты берген дээр сен? Бо хаяны долганып көрээлем.

Хаяның адаанче дүжүп батканш, мурнунга бардывыс. Ында куй ышкаш үнгергей кара чүве көзүлдү. Чоокшулап чеде бээривиске, шынапла, куй болду. Ооң аксынга арай-ла четкелек чорувуста, хилирт-халырт, далдыртдолдурт дээн соонда, сарыг аңгыр бо-ла бисти теп каар чыгыы девидеп ужуп ынай болду. Элээн ырап чоруй аңгыр-даа алгы-ышкызын төге-ле берди. Бир-ле чүвени хопталап турар хире. Ол чамдыкта дидимнеп, мырынай бажывыс кырынга чоокшулап-даа келгилээр. Оон салбаңгыырлап ужуп чоруй, чанывыста хаяга хонуп алгаш, чалынган чүве дег, уянгылыг кылдыр алгырар болду.

«Черле чүге мынчап турар аңгыр боор бо?» дишкеш, демги куйнуң иштинче кире бердивис.

Элдеп чүве! Ында куй иштинде чымчак сигенден, хоюг чөөктен кылган улуг-ла калбак уяда эңмежок борбак чуургалар чыдыр. Анаа кээп төрүп алгаш ынчап турган аңгыр бооп-тур. Бистер ооң уяда чуургаларынга-даа дегбейн, куйдан дедир үнүптүвүс.

— Хөөкүй аңгырны ам дүвүретпээли, дүңмам! — деп, акым чугаалады. Ынчангаш бис оон дораан-на арлып чорупкан бис.

Хоювусту аалга киирип келгеш, куйда төрүп алган аңгырның дугайын ачазыга чугааладывыс. Ол биске мынча диди:

— Хөөкүйну, төрүп алган аңгырны, дүвүретпейн каапканыңар эки бооп-тур. Ам ынаар хой кадарбайн, ол аңгырның уязынга барбайн турунар, оолдарым. Кижи үязын саза базып, үргүлчү аңаа барып турар болза, ол ооның каптар чадавас. Аңаа дегбеңер.

— Ол аңгыр сугдан ындыг ырак черге төрүп алгаш, оолдары часты бээрге, хемге канчап эккээр ирги, ачай?

— Чедирип аптар-ла болгаш, ында төрүп алды ыйнаан ол — деп, ачам харыылады. — Силер ам ынаар, аңгыр төрүп алган куйже барбаңар, ол кушту хоюспаңар. Оолдары часты бээрге, иези аңгыр оларын оон эдертип алгаш, чер-биле «чадаг» кылаштадып чорааш, хем суунга эккээр чоор...

Ооң соонда чартык ай хире үе эрте берген чүве. Бис аңгыр төрээн куйже-даа барбаан бис. Ол аңгырывыс-даа уттундуруп калган.

Ачам-биле бир-ле катап аттыг суурга чорааш, шала кежээликтей апарганда, чайгы хүн чүгүрүүше кирип, даг бажында олурар чыгаында, Кожагарның баарыбиле оожум чортуп чоруп ор бис. Кезек-кезек кырлаңнарлыг, чиңге чоогалардыг чер болгай. Бир кырлаң кырындан хенертен үнүп келгеш көөрүвүске, дөө ол-ла улуг сарыг аңгыр чоога иштин куду «чадаг» чаяннадыр базып бадып олур. Ооң соонда эргек ышкаш бичии оолдары имиледир маңнажып чорлар.

Аңгыр бисти көре тыртып кааш, «А-а-ан! А-а-ан! Ат болган!» дээнзиг кылдыр алгырбышаан, ийи чалгыннарын чеде сөөртүп чоруй, чер кырык-биле ушкаш, бо-ла уткүн келди. Ол аразында оолдары хоруй берген. Бисти долгандыр ол-бо далбаңгыырлаан аңгырдан аттар хояр сагыштыг, харын хаайын каргырадыр мындыг. Ашак аъдының аксын тыртып тура, чугаалай-дыр:

— Бо аңгыр хөөкүй чазылдыр базып алган чаш оолдарын ам-на хем суунче эдертип киирип чыдары олдур. Мындаа силериң көргениңер Кожагар куюнга төрүп алган аңгыр бо-ла-дыр. Маңаа дузалавас болза хоржок — дээш, аъдындан дүже берди. «Чүвү канчаар дээн кижи боор?» деп мен чүвениң ужурун билбейн кайгап тур мен. Кижим аъдының дынын меңээ тутсупту.

— Бо аътты тудуп алгаш, маңаа тур. Мен баргаш, бо аңгырның сиген аразында хоруй берген бичии оолдарын барып чыып эккээйн.

Демги ие-аңгырның алгы-ышкызы дам барган болгаш кылаштаан кижиниң олбо талазында далбаңайнып, оон оолдарын куюдар дээш түреп-ле чор. Оолдарынын хоруп чыткылапкан чериче чоокшулаан тудум, аңгыр кижиниң бажын дозуп, черге чыда дүжүп, өлген чүве өттүнүп, далбаңайнып, тепкиленип, оон хоржок боорга, бодунуң амы-тынын артынга каггаш, кижиже мырыңай карак-кулак чок халдаар чыгыы мындыг. Ачам аңгырның сиген аразында хоруп чыдыпкан бичии оолдарынга баргаш, оларны хумагалыг туткаш-ла хойлеңиниң иштинче хойлап тур. Оларны черден чаңгыстап чыып, сиген аразындан дилеп шаг-ла болду. Аңгыр ам мырыңай ооң будунуң чанында салбаңайнып чыдар апарган. Кижим олче кичээнгей-даа салбаан, ооң оолдарын-на канчап черге арттырып кагбайн, онча-менди чыып алырын бодай берген. Олаа чоокта хоруп чыдыпкан куш оглу чок кылдыр дилеп, тегерип көргеш, база-ла аңгырын салбаңнадыр соондан эдертип алган бо келди. Аъдының дынын алгаш, мунарыбиле колунун дыңзыдып тура, чугааланды:

— Бо чаш чүвелерни сутга аппарып чедирип каалы. Оон башка мынча ырак черге болар четпес, шаа төнгеш, чыдыптарлар. Ынчап чораааш, бөрү, дилгите, ыткушка таварышса, шуптузу кырдырар.

Ашактың хөлбегер хөлеңиниң хойнунда куш оолдары ана имилээр, чыйтыладыр алгыржыр болду. Оон бис хем кайы сен дээш аттарывысты дүрген-дүрген саяктадып чоруптувус. Кожагар биле хем аразы алды километр ажыг чер болгай.

Аңгыр ам агаарже ужуп үне берген, бистиң кырывыста чавызы кончуг, алгы-ышкызы-биле дескинипле чор. Удаваанда-ла хемге чедир шошкуда бердивис. Бир оожум суглуг хөөлбек ээремге келгеш, ачам аъдындан дүшкеш, хөйлениниң хойнунда хумагалыг хойлап алган кончуг дириг эртинезин чаңыстап уштуп, сугже салып, санап эгеледи. Сугда салдай берген, чыйтыладыр алгырышкан бичии оолдарын көрүп кааш, ие-аңгыр дораан-на оларының чанынга барып хонупкаш, эргеледип чассыткан чүве дег: «Как-как! Ку-ку!» деп оожум эде берди.

Таптыг-ла тик чээрби аңгыр оглун ачам хойнундан уштуп, сугга салган болду. Ол аңгыр боду эдертип алгаш кылаштаан, биске таварышпаан болза, хемге ындыг эрте кайын чедер ийик! Чоруп орда-ла дүн дужер, бир черге хондурар, оон база катап даң бажында эдертип чоруур турган.

— Чаа, ам оъдун оттап, суун суглап чорзуннар, хөөкүйлер! Ол-даа болза, буян болзун — дээш хөөлбек сугну куду иезинге баштаткаш эштип баткан хөй аңгыр оолдарын ачам көрүп тур оң.

Оон бис чоруптувус. Ам аңгыр алгырар хамаанчок, амыраан хевирлиг, бисти үдей ушкаш, сугда оолдарынче катап ээпти.

Куулар АРАКЧАА.

Кызыл районуң Кунгуртуг суурда Культура бажыңының чанында «Тере-Хөлдүң чалгыглары» агиткультбригаданың бот-тывынгыр артистери чылдың дөрт эвлээнде совхозтуң малчыннарының коданнарын кезип, солун программалыг концертерни көргүзүп, ырызы, хөгжүмү-биле ниичилерни күш-ажылче сорук киирип чоруурлар.

Чүгле бо кыжын безин Алдыы, Үстүү Балыктыгларның, Каргының малчыннарынга каш удаа аалдап барып, концертин көргүскен.

Агиткультбригаданың кежигүннериниң саны он хире кижи. Ындыг-даа болза, концерт программазы янзы-бүрү номерлер-биле байлак. Кижи бүрүзү ырлаар, шүлүктээр, танцылаар, шоодуглар чугаалаар болгаш өске-даа чаяанныг болганындан күүседир номерлер хөй. «Чаартынган чер» деп ыры-хөгжүмнүг монтажының утка-шыны эки. Мында Совет эрге чагырганың чылдарында Кунгуртуг-га болган чаартылгаларны, совхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчыларының ажылижин, амыдыралын, Тере-Хөлдүң чараш бойдус чурумалын, бай байлаан, өлбек ан-менин шүлүктериниң, ырларның дузазы-биле уран-чечени-биле илередип көргүскен.

Агиткультбригадада Ли Сүрүңмаа, Артур Тожу ышкаш уран үүлге бердинген кижилер эвээш эвес. Ли ырлаар, сыгыртыр, гитаралаар, шүлүктээр болгаш өске-даа талантылыг кижи болду. Шак ындыг бодунуң хереэзге бердинген кижилер турда, программа солун болур ужурлуг-даа.

Бот-тывынгыр артистер концертиниң программазын хүн бүрү чаартып турар. Оларның буянныг ажылы уламчылавышаан.

ЧУРУКТА: «Тере-Хөлдүң чалгыглары» агиткультбригаданың бот-тывынгыр артистери.

БОЛЧАГ ЧЕРИ

Саарыг чаны, кежиг аксы—
Шагдан тура болчаг чери
Чаңгыс хадың дазылдары—
Чараш кыстар олуттары.
Борта баштай келген кыска
Болчаг чери кайгамчык-ла,
Сылдыс баткаш, сыргазы
боор,
Сырын келгеш, чажын
суйбаар.
Ыржым кежээ болчаан
кезип
Ынакшааннар маңаа
келгеш,
Сылдыс санап, саарыг
дыңнап,
Сымыранчып олургулаар.
«Оля, сеңээ ынак мен!» —
деп,
Оол бүдүү сымыранган...
«Ынак мен»—деп, ийи-ле
сөс
Ыржым өттүр харыы
болган.
Ол-ла дораан бүгү чүве
Оолга дораан уттундурган.
Чараш кысты катай-хаара
Чамбы-дипти куспактаннан!

Вилорин МОНГУШ.

Сонуургап номчуңар

Мурнуу Африкага 1970 чылда демир-орук станциязынга «Крюгер Парыгы» деп заповедниктиң чоогунга хенертен бир-ле чүведен кылыктанган чааннар көстүп келген. Олар улустарны сыырып, харын-даа поездилерже шурап турганнар. Түннелинде билдингени болза, марол деп ыяштың бичии каттарын чигеш, эзирий берген чааннар болган. Ол бичии каттарда эвээш эвес алкоголь бар болган.

* * *

Индияның Ассам штадының Джаухати деп суурунга база бир арага-биле холбашкан таварылга болган. Ол суурнуң чурттакчыларының суур байырлалынга хайындырып алган бажың пивозун чыттап кааш, 20 улуг чаан аңаа чедип келгеннер. Хмель-биле кылып каан суксуннуг досказарларны чай кадында чооглапкаш, диңмирел-ле үнгеннер. Түннелинде элээн каш кижини балыглааш, беш кижини ол-ла черинге өлүр таптап кааннар.

* * *

А чамдыкта эзирик дириг амытаннар чаңчыл болган байырлалдарның киржикчилери апаарлар. Норвегияда чаа өгленгеннериң кудазынга аалчыларны болгаш аныяктарны мыйызында хадың будуктары-ораап каан инек уткуп алыр. Бурунгу норвег чаңчыл өзугаар келин кыстың бодунуң кудага белеткеп алганы пивозун ол инекке кээп соңнээр. Пивону инек шенеп ишкеш, эзирий бергеш, холдарын, буттарын олуй-солуй салып самнап эгелээр. Ол үүнү херечилеп турарыл дээрге, пивону кылганы эки, шупту столче саадаптар, куда-даа эгелээр. Аалчылар холдарындан туттунчупкаш, инекти долгандыр танцылап эгелей бээрлер. Хамык улус-биле эзирик инек кады танцылап кириптер.

* * *

Германияның Сейфартсдорф суурунга стол кырынче ужуп үнген аскыр дагаа хандылыг шилди ойтур тепкен. Төктү берген арыг кылаң хандыны дагаа ижип шенеп көрген. Дыка амданныг болган. Удатпаанда дагаа кажаазынга улуг шимээн үнген. Удурланган кыс дагаалар кажаадан эзирик аскыр дагааны үндүр ойладыпканнар. Күжүр эзирик эрни эртенинде мырыңай кежээлей бергенде кажааже кирип алганнар.

* * *

Шынап-ла, куштар арагадан дүрген эзиричел. Дыка хөй чурттарның аңчылары куштарны бүдүн-бүрүн тудуп алыр дээш араганы ажыглап турганнар. Хлеб азы горохту арагага өттүргеш, эрик кыдыынга чашкылааш, куштар ону чигеш ужуп каарга, кандыг-даа боо-чепсек чокка келгеш, тудуп ап турганнар.

Шак мындыг арганы «колибри» деп үнелиг куштарны тудуп алырда индейлер база ажыглап турганнар.

(«Трезвость и культура» журналдан очулдурган).

КӨКТҮ КЫРЛАП ӨСТҮВҮС

Көшкен булут
хөлегезин
черге сүрүп,
Хөндергейге
көкту кырлап
өстүвүс чоп.
Чажыт барып,
эпти-ле бо
ушкажырын
Чадаг-тергем
чаңгыс хөлгем
утпаан боор сен.
Бай-Дыт чанын
болчаг черин
кайыын билир
Баштайгы дүн
аалдар иштн
дилеп хончук,
Эгениксээн,
кемниг болган
сеткил-хөөнүн
Эртенинде
шырайындан
билип турдум.
Чонда ховар
овур-сынын,
хөглүг чаңын
Шоваа караан
эрзиг чоруум
деткиир ийик чоп.
Эргеленген,
чассыдышкан
ийи бисти
Эзим-арга
хөлегези
шуглап чоржук.

Владимир ДОНГАК.

ҮЛЕГЕР ДОМАКТАР

Аътка октатпасты
Арага октаар,
Дашкада арага
Далайдан терек.
Байга чашпыырга —
аштаар,
Мал азыраарга —тодар.
Бай эдерген ядараар,
Мал эдерген байыыр.
Чалгыны чок куш турбас,
Чагырга чок кижи турбас
Чашта чаптанчыг,
Чалыыда чараш,
Чөнүүрге чөгенчиг,
Дезиг аът ээзинге
халалыг.
Тенек баш бутка халалыг.
Содаачының сорбузу хөй,
Сонуургактың билири
хөй.
Шошка дадыгардан
Соокка дадыкканы дээре.
Бардам аас
Барбадан ишкир.
Улуг аас
Ужур билбес.
Кортукту эш диве.
Хопчуну кижи диве.

Самбуу КУУЛАР.
Барыын-Хемчик район.

Хостуг шакта ТЫВЫҢАРАМ

3 чер-	5 нер-	6 эр-	13 ни
7 ТИ-	8 ни	10 ка-	9 вар
11 ты	4 дан	12 зар,	14 тем-
15 эр-	16 не-	17 ден	18 ном

Бо көзенектерде саннарны ол-ла сөстери-биле орнун солуштур, таарыштыр бижип тургаш, саннарны согунчугаштар аайы-биле кадарга, кайы-даа талазынга 42 деп санга деп болур кылдыр бижинирге, адаанда сөстериндеи тыва улустуң үлегер домаа үнүп келир. Ону тып көрүнерем.

телевидение

МАРТ 17

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30 120 минута. 8.30 Авам, ачам база мен. 9.00 Өг-бүле академиязы. 9.30 Чыл үелери. 10.30 Г. Козинцев режиссернуң фильмнери. «Дон Кихот». Уран-чечен фильм. 12.10 Кинорежиссер А. Кончаловский-биле ужуражыышкын. 13.05 «Бүзүренчиг-даа болза, өлдептиг». 14.05 «Политиктиг диалогтар». Партиянын XXVIII съездизинге СЭКП ГК-ның платформазын чугаалажып тур бис. 14.35 Улусчу чогаадылганың «Радуга» телепрограммаларының 8-ки делегей фестивалы. Пакистанче хөгжүмнүг аян-чорук. 15.10 Телескоп. 15.35 Делегей программазы. 16.20 Мультфильмнер. 16.35 ТИ-БИ-ЭС телевидение кежээзи. (Япония). 20.50 Чугула интервью. 21.00 «Ye». 21.35 Тиилелгениң 45 чыл болганынга. «Курлавыр арга». (Румыния). 22.55 — 23.55 Мирей Матье ырлаар. (Франция).

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 Эртенги гимнастика. 8.15 Мультфильм. 8.35 «Эңранда 01 албан чери». 9.05 «Хөлчүкте куулар». Уран-чечен фильм. 11.30 «Орус чугаа». 12.00 Видеоканал «Совет Россия». 14.30 Видеоканал «Кады ажылдажылга». 17.30 «Парлалга клуву». 18.30 «Ye». 19.00 И. Архипованың концерти. 20.15 «Тамчыктыг удунар чаштар!». 20.30 — 03.35 ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязында. Чапсарда (21.30) — Киноочерк.

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

Школачыларың болгаш профтехучилищелерниң суруулдарының техниктиг чогаадылгазының 37-ги республика делгелгезин сонуургап көөрүнче кызылчыларны болгаш найысылалдың аалчыларын республиканың аныяк техниктер станциязы чалап тур.

Делгелгениң ажыдыышкыны **март 23-те Культураның болгаш дыштанылганың Гастелло аттыг парыгынга 14 шакта болур.** Ол март 27-ге чедир ажылдаар. Районнарның болгаш Кызыл хоорайның аныяк техниктериниң кылган ажылдарын аңаа делгээр. **Делгелге 10 шактан 18 шакка чедир ажык турар.**

Тыва Агроүлетпүр эвилелиниң өөредилге комбинады электромонтёрлар белеткээриниң кежээки курузун ажыдып турарын чарлап тур. Кичээлдер кежээ болур. Ынчангаш будүрүлгеде ажылдап турар кижилер өөренип болур. Өөренириниң хуусаазы бир ай. Үшкү класстын трактористерин белеткээр курс база ажыттынар. Аңаа 3 ай өөренир. Кичээлдер 1990 чылдың апрель 1-де эгелээр. Ол курстарга киреде документилерин болгаш будүрүлгеден чоруткан бижиин ап алгаш келир.

Бистиң адрезивис: Кызыл, Калинин кудумчузу, «в». Телефон № 6-11-67.

Тыванын көдээ ажылагый техникуму кирип өөренир болгаш бот-өөредилгелиг салбырларның ийи ай хуусаалыг курстарынга сургуулдар хүлээп алырын баш бурунгаар чарлап тур. Ол курстарга 8—10 класстар доосканнар кижилерни бо чылдын май 5-тен июль 5-ке чедир хүлээп алыр.

Курстарны доосканнар ук техникумга киреринин экзаменнерин дужаар. Өөренирин күзээнер билдириишкинни директорнуң адынга бижиир болгаш 12012 дугаарлыг агар санче 18 рубльди шилчидер. Эртемниң дугайында документилерин ап алгаш келир.

Бистин адрезивис: Кызыл, Дружба кудумчузу, 2 «а». Телефон №№ 3-25-53 3-25-70.

«Тыва автотранс» каттыжыышкынның автобудуруулгези болгаш **«Тыва автотранс хандырылга» чери** 1991 чылда чүк сөөртүрүп алырының чагыгларын хүлээп ап эгелээн. Чагыгларны 1990 чылдың апрель 25-ке чедир хүлээп алыр.

Республиканың барыын талакы районнарынче сөөртүр чүктүң чагыгларын «Тыва автотранс хандырылга» чери, а Абакан хоорайның базаларындан сөөртүр чүктүң чагыгларын Минусинскиниң АТБзи хүлээп алыр.

Пассажирлерниң кичээнгейинге

1990 чылдың март 26-дан апрель 27-ге чедир № 11, 13, 7Д маршруттар аайы-биле автобустарның шимчээшкиннерин часкы расписаниеже шилчиткен.

№ 11 маршрут «Предмостная» автобус доктаар черден чоруур шактары: 6.50, 7.43, 8.36, 12.07, 13.00, 13.53, 17.30, 18.23, 19.16, 20.09.

№ 13 маршрут «Предмостная» автобус доктаар черден чоруур шактары: ажыл хүннеринде — 7.38, 8.56, 12.30, 13.50, 16.50, 18.08, дыштаныр болгаш байырлал хүннеринде — 6.20, 7.38, 8.56, 10.24, 12.00, 13.18, 14.47, 16.05, 17.23, 18.41, 20.27.

№ 7Д маршрут «Свороток — дачи» «Востокта» автобус доктаар черден чоруур шактары: 6.31, 7.37, 8.46, 10.24, 11.35, 12.45, 13.55, 15.07, 16.09, 17.18, 18.20, 19.55, 20.57, 21.59.

1990 чылдың апрель 28-тен эгелеп № 11, 13, 7Д автобустарның шимчээшкиннериниң маршруттары чайгы расписаниеже шилчиир.

№ 11 маршрут «Предмостная» автобус доктаар черден ажыл хүннеринде — 6.50, 7.43, 8.36, 12.07, 13.00, 13.53, 17.30, 18.23, 19.16, 20.09, дыштаныр болгаш байырлалдар хүннеринде — 6.50, 7.43, 8.36, 9.23, 10.16, 11.46, 12.39, 13.32, 14.25, 15.20, 16.12, 17.05, 17.58, 19.28, 20.21, 21.14, 22.07.

№ 13 маршрут «Предмостная» автобус доктаар черден чоруур шактары: ажыл хүннеринде — 6.20, 7.38, 8.56, 10.42, 12.00, 13.18, 14.47, 16.05, 17.23, 18.41, 20.27, дыштаныр болгаш байырлалдар хүннеринде — 6.20, 7.38, 7.58, 8.56, 9.16, 10.42, 12.00, 13.18, 14.47, 15.07, 16.05, 16.25, 17.23, 17.43, 18.41, 19.01, 20.27.

1990 чылдың май 26-дан август 25-ке чедир № 13 маршрут «Предмостная» автобус доктаар черден 21.45 шакка чедир чоруур рейс турар. Ажыл хүннеринде «7-8 дача участоктарында» автобус доктаар черден немелде **рейстер 21.00 шакта чоруур.**

Маршрут таксилер ажылдаар. «Предмостная» автобус доктаар черден чоруур шактары: 7.38, 8.56.

№ 7 маршруттуг шупту автобустар «Свороток—дачи» автобус доктаар черге чедир чоруур «Свороток» автобус доктаар черден чоруур шактары: 18.45, 20.45. Шупту рейстер «Зверофермада» автобус доктаар черге чедер. Оон чоруур шактары: 20.10, 21.21.

№ 13 маршруттуг автобустар дараазында автобус доктаар черлерни таварып чоруур: «Предмостная», «Больничный городок», «Автотехникум», «Школа № 14», «Швейная фабрика», «ДСК», «Кладбища», «Кирпичный завод», № 13 маршруттуг автобустуң хөлезизи он көпеек, № 11 болгаш 7Д маршруттуг автобустарның хөлезизи — дөрт көпеек, маршрут таксилериниң хөлезизи — он көпеек.

КИНО

МАРТ 17-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Крокодил Данди-2» (Австралия) 9.00, 11.00, 13.10, 15.20, 17.30, 19.40, **көрүлде залында:** «Төрээн төлү» (2 сериялыг) 9.40, 12.40, 15.40, 18.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кып-кызыл чечекчигеш» 9.40, 13.20, «Чаъстаашкын сөөлүнде, четвергте» 11.10, «Ынакшы, идеге» (2 сериялыг) 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

КАА-ХЕМ»: «Бүгү-ле ынакшыл» 13.50, «Зита болгаш Гита» (2 сериялыг) 16.00, 18.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мистер Индия» (2 сериялыг, Индия) 13.30, 18.20, 19.00 шактарда.

667000, Кызыл хоорай, Красноармейская, 100

Индекс 54241

Редактор
В. Ф. ЧАДАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ: ◆ редактор — 3-43-34: ◆ оралакчылары — 3-33-91; 3-34-17: ◆ приемная — 3-34-26: ◆ харыысалгалыг секретарь — 3-34-92: ◆ оралакчылары — 3-45-93. Киллдистер: ◆ партийжи амыдырал — 3-36-82; 3-36-25: идеология — 3-34-57: ◆ совет тургузуг — 3-34-98; 3-41-23: ◆ үлетпүр — 3-34-49; 3-36-73: ◆ агроүлетпүр — 3-41-16: ◆ культура — 3-39-15: ◆ информация — 3-37-11: ◆ чагаа киллдизи — 3-39-03; 3-34-39: ◆ очулга — 3-34-93: корректорлар — 3-37-11 ◆ үндүрүкчүлер — 2-27-41: ◆ солун келбейн баргада — 2-32-75 ◆ бухгалтерия — 3-43-41:

Чылда 300 катап үнер Хемчээли 2 парлалга амазы

Тиражы 28000 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитетиниң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чагыг № 389. ТС—00576.